

6 425/1927/4

ЕКОНОМИСТ

ОРГАН ДРУШТВА ЗА ЕКОНОМНУ И СОЦИЈАЛНУ
ПОЛИТИКУ

ГЛАВНИ УРЕДНИК
Д-р МИЛАН ТОДОРОВИЋ

ГОДИНА VII

БРОЈ 4

АПРИЛ, 1927.

БЕОГРАД

УРЕДНИШТВО И АДМИНИСТРАЦИЈА, КОЛАРЧЕВА УЛИЦА 1/II

1927

САДРЖАЈ:

— »ЕКОНОМИСТ« БРОЈ 4., АПРИЛ 1927 —

РАСПРАВЕ:

Б. Т. Пањевац: Значај статистичких испитивања 241

ЧЛАНЦИ:

Dr. O. Frangeš: Agrarna reforma u državama susjednim Kraljevini S. H. S. 266

Д-р Е. Д.: Међународна Економска конференција у Женеву 280

Сл. Сиришћевић: Економски Значај Југословенског Приморја 286

М. Обрадовић: Осигурање Живота-математичка резерва 296

ПРИВРЕД. ХРОНИКА:

Др. Д. Данић: Из праксе Државног Савета 299

Поштанска Штедионица у 1926 год. 304

Стање Народне Банке 307

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ:

Dr. I. Belin: Luka Aleksandrovo 309

Dr. O Frangeš: Les problems agraires 312

A. B. Revue economique 315

A. B. Schmollers Jahrbuch 315

A. B. Статистика Центр. статист. бироа Москве 316

ПРЕГЛЕД ШТАМПА:

Привредни чланци у марту 1927 године 317

Биланс »Економиста« 320

Уредништво и администрација »Економиста« налази се у Коларчевој улици број 1, II спрат (Индустријска Комора).

Претплата на »Економист« износи Дин. 200.— на годину или полугодишње Дин. 100.—. Поједини бројеви 20 динара. Редовни чланови Друштва за Економну и Социјалну Политику добивају лист у пола цене.

Редовни чланови плаћају Дин. 1.000.— једном за свагда. Утемељачи 5000, а добротвори друштва 10.000 динара и добијају лист бесплатно.

За иностранство Дин. 250.— годишње. — Излази једанпут месечно најмање у пет штампаних табака.

Претплату на »Економист« примају све поште у Краљевини на чековни рачун Број 53.017 Поштанске Штедионице у Београду.

ЕКОНОМИСТ

ГОДИНА VII

АПРИЛ 1927

БРОЈ 4

РАСПРАВА

БОРИВОЈ Т. ПАЊЕВАЦ:

Значај статистичких испитивања

Статистика је основа социјалне и политичке динамике.
Herschel

Рат је произвео знатне поремећаје у социјалном и економском животу целог света. Ти су поремећаји разноврсни и њихово је дејство веома значајно. Многи су односи из основа измењени, јавили су се неки нови фактори, те више нема оне равнотеже која је омогућавала складан развитак друштвених снага. Услед тога се често говори о општем послератном хаосу, нарочито привредном и финансијском. Економске невоље и са њима скопчане социјалне недаће представљају најмучније проблеме послератнога друштва. Сви су сагласни да због тога ваља напрегнути све силе да се што пре и што лакше изиђе из овога кошмара.

Поред активности коју развијају у том правцу поједине државе, односно њихове владе и друге националне установе, Друштво Народа почиње узимати све виднијег учешћа у тим покушајима да се поглавито привредни живот ослободи свих тегоба које га притискују. Знатни су резултати већ постигнути. Сазивање међународне привредне конференције само је један значајнији моменат у томе плодном делању Женевске институције. У томе раду њу помажу све државе, јер у њему виде залог боље будућности. Ваља проучити материјал који је сакупљен од стране Комитета за припрему међународне привредне конференције, па оценити сву обимност и домашај тих радова. Највећи део тога материјала представљају статистички подаци. Али је јамачно од већег значаја она делатност коју предузима

свака земља и разне њене организације на своме сопственом подручју, како би се властитим средствима спроводиле разноврсне мере за сређивање привредних и друштвених прилика. Оно што је подједнако потребно и за предузимање какве акције међународног карактера и за спровођење разних мера у оквиру једне државе, то је сигурна подлога за рад. Ваља вазда имати чврсто тле под ногама, ако се хоће успешан рад. Не може се довољно нагласити да *чињенице* морају бити у основи свакога изграђивања ; иначе се зида на песку. Сигурну подлогу за нашу многоструку акцију, чврсто тле за успешан рад пружа нам у највећој мери *статистика*. Она нам ставља на расположење чињенице које ће послужити као основа за изградњу наших планова и програма.

Наша земља се налази у изузетно тешким приликама. Криза, о којој се толико говори и пише, узима разне облике : привредна, финансијска, политичка, морална, тако да се чини да је цео социјални живот у кризи. Привредна криза нас нарочито дави. Предлажу се разне мере за њену санацију, али се лечење не предузима. Место смишљеног, истрајног рада води се јалова полемика. Ређају се паметни предлози, леви планови, учени програми, али се мало ради. Не бринемо се ни да створимо услове за рад, јер најпре морамо знати шта хоћемо и шта можемо. То је подједнако нужно и за делање у самој земљи и за успешно учешће у међународној акцији.

Више него икад данас су нашој земљи преко потребне *чињенице*. Пред нама су многи организациони задаци, далекосежни планови који изискују развијање најразноврсније делатности. Једнако се говори о потреби привредно-финансијске санације, о привредном програму и мерама социјалне политике. Али се мало ко брине о чврстој подлози за извођење свих тих разноврсних планова и оживотворење многих програма. Јасно је међутим да се насумце не сме делати. Свака акција мора имати сигурно, чврсто тле, мора се заснивати на *познавању чињеница* које је условљавају, иначе успех или неуспех зависи од игре случаја. За развијање акције, било државне било приватне, у циљу побољшања данашњих услова потребна је основа коју пружа у првом реду *статистика*.

Наша необавештеност, недостатак поузданих података чак и кад су по среди врло важна питања и животни интереси земље, пада нарочито у очи у међународном саобраћају. У

међународним публикацијама нас или нема, или на местима где треба да су подаци за нашу земљу стоји знак питања на белом пољу. То се догађа у времену када је статистика заузела веома значајно место код свију културних народа.

Подухватили смо се да овде укажемо на оне многобројне и разноврсне користи, које се данас могу добити од статистике у једној модерној држави и да установимо које су нужне претпоставке за правилно функционисање статистичке службе. При том ћемо непрестано имати пред очима наше посебне прилике, пошто оне појачавају опште признату потребу за добро организованом статистичком службом. Намера нам је да укажемо на неке путеве које је искуство многих народа утрло и којима нам ваља поћи, да бисмо многе проблеме које нам тешка данашњица намеће узмогли правилно решавати, како нам сутрашњица не би била и црња и гора.

I

Одмах ћемо у почетку истаћи да су статистика и државна управа нераздвојно везане и да у модерној држави једна без друге не могу опстати. Врло је значајна чињеница да се статистика стала развијати у доба када су се почеле формирати модерне државе. Услед тога је једно време статистика сматрана као наука о држави уопште или чак врста упоредне науке о држави. Садржај ове дисциплине временом се мењао. Али се теоретичари статистике ни данас потпуно не слажу у томе шта је управо предмет статистичких испитивања.

Иако имамо трагова знатне статистичке делатности и у античким државама и у Средњем Веку, ипак се може рећи да се данашња статистика развила тек са појавом апсолутистичких држава.¹ Изазвала ју је највише потреба за разноврсним информацијама које су биле потребне државној власти, нарочито за њену војну и финансијску администрацију. Услед њеног заједничког порекла са књиговодством, Онкен је статистику сматрао као врсту књиговодства. Она је за њега била помоћна наука (*Hilfswissenschaft*) за све друге науке.² Али се област статистич-

¹ В. О историји постанка статистике исцрпно у одличном делу проф. F. Žižeka, *Grundriss der Statistik*, München und Leipzig 1923. стр. 17.

² A. Oncken, *Untersuchung über den Begriff der Statistik*, Leipzig 1870. S. 52. — Наведено код H. Wolff, *Die Statistik in der Wissenschaft*, у великом делу *Die Statistik in Deutschland nach ihrem heutigen Stand*, I, Band, стр. 79.

них проучавања непрестано ширила. Снажење држава и развитак социјалних идеја у то доба давали су необичног полета младој научној дисциплини.

Историја статистике је необично бурна. Она је пролазила кроз разне фазе развитка, била је у току времена различито појимана, а ни данас не гледају сви подједнако на њу. Једно време је, после знаменитих радова Кетле-а, статистика била она нова наука која је обећавала да ће дати кључ за решење многих заплетених социјалних питања. У њу се тада безгранично веровало. Затим се је необично дискредитовала, тако да лајици и данас мисле да се статистичким »бројевима све може доказати«, да је статистичар беспослени сваштар који броји све што му под руку дође и расправља *de omni re scibili et de quibusdam aliis*. Позната је она заједљива опаска Антоана Риварола да има »три врсте лажи : тврдити нешто што није, прећутати оно што јесте и — статистика«. Данас пак има »три врсте људи : једни статистику употребљавају, други је злоупотребљавају, а трећи на њу вичу и грде је«. ¹ Чини нам се да их има и четврте врсте, бар код нас : они који за статистику не знају или не хају.

Интересантно је да нема опште примљене дефиниције шта је статистика. Дефиниција има врло много, али ниједна не изгледа целом свету беспрекорна. Још је Римелин набрајао 63, заједно са својом, према којој је сам изражавао извесну скепсу, вели Андре Лиес. ² Данас се броје на стотине. Ми ћемо статистику дефинисати по једноме од најбољих живих теоретичара, Словенцу проф. Жишку. По њему »статистика има задатак да нас упознаје са такозваним колективним појавама, нарочито са колективним појавама у људском друштвеном животу, које нас у првом реду интересују ; она се подухвата да помоћу плански изведеног посматрања маса и груписања посматрањем добивених резултата обухвати те колективне појаве.« ³ Донећемо и дефиницију коју даје француски теоретичар Лисијен Марк. Статистика је по њему »метода која прикупљањем података у маси и нумеричким изразом својих резултата постизава описивање колективних појава и допушта да се докучи оно што те по-

¹ В. Carl Brüscheiler, *Statistische Freibeuter* у *Zürcher Statistische Nachrichten* 1926. 2. Heft.

² Andre Liesse, *La statistique*, Paris 1919. стр. 1.

³ Franz Žižek, *op. cit.* стр. 1.

јаве показују као стално и правилно у својој променљивости, као и променљиво у својој привидној једноликости.¹»

Сматрајући да се појам о суштини самог статистичког пословања може добити из сваког доброг уџбеника, те да подробнијем излагању нема места, даћемо овде само у најопштијим цртама карактеристику статистичке методе, држећи се у главном проф. Жишка.

Статистичко посматрање² је једини начин да се непрегледно мноштво чињеница, тако изукрштаних и често на изглед противуречних, које карактерише савремени социјални живот, помоћу извесних поступака на око доста простих, у ствари прилично компликованих, може свести на довољно прегледан низ нумеричких података о структури разних социјалних формација, о процесу њиховога рашћења, односно опадања, о смерницама које поједини процеси узимају и т. д. Онде где се не може применити ни индуктивна ни дедуктивна метода, притиче нам у помоћ статистика коју неки називају социјалном индукцијом.

Ми вршимо статистичко снимање социјалне стварности бележењем карактеристичних обележја *сваког* појединог случаја³ из оне опште масе, коју састављају довољно слични или сродни случајеви да би та маса била бар релативно хомогена; ту социјалну масу називамо колективном појавом. То су н. пр. рађања, умирања, венчања, кривична дела, стечајеви, коле-

¹ L. March, De la méthode en statistique, Paris 1911. — Дефиницију цитира и усваја белгијски теоретичар Armand Julin у својим Principes de statistique théorique et appliquée, књ. I. Statistique théorique, Paris et Bruxelles 1921. стр. 43.

² Врло је тешко превести немачку *per Erhebung*, француску *relevé*, италијанску *rilevazione*, пошто у нашем језику нема техничког израза за статистичку операцију снимања. Описно се каже *прикупљање*, *прибирање података*. Руси употребљавају реч »посматрање« (наблюдение), али та реч не може обележити и техничку страну посла, јер нема у себи оно што садрже и немачки и француски и италијански израз. Можда бисмо ми понајпре могли рећи *снимање*. Georg v. Maug и каже за статистичко посматрање маса »Aufnahme oder Erhebung«. В. његово капитално дело Statistik und Gesellschaftslehre, Erster Band, Theoretische Statistik, Tübingen 1914. стр. 65—66. — Ни у страниј литератури није још потпуно пречишћено питање терминологије. Каткад се за исте појмове употребљавају разни изрази, а често је и само гледање на ствари различито.

³ За Georg-a v. Maug-a је битно обележје »erschöpfende Massenbeobachtung«.

бања цена и т. д. Онде где обично посматрање не види ништа друго до замршени сплет у коме се посматране јединице као под дејством пуког случаја налазе без икаквог приметног реда, статистика открива извештан поредак. Она целисходним сврставањем истих или сличних обележја појединих посматраних случајева сређује ту непрегледну грађу која се добила снимањем у веће или мање групе, према томе каква је сврха дотичне статистичке операције. Тако се место оне привидне збрке добије најпре извесна општа бројна слика, која је лако прегледна и у којој даљим научним обрађивањем те грађе откривамо правилности у распореду и законитост у развоју појаве. На тај начин долазимо до сазнања чега има »сталног и правилног у променљивости појава, као и променљивог у њиховој привидној једноликости«, мерећи и изражавајући бројевима ту сталност односно променљивост (варијабилност или мутабилност).

Статистика се поглавито бави испитивањем јаче или слабије функционалне зависности појава. Поред тога она врши само просте констатације чињеница, што је често довољно за наше практичне потребе.

Фернан Фор каже¹ да статистика истражује »односе коезистенције и сукцесије довољно сталне да смемо веровати у њихову нужност«. Статистика према томе проучава стање колективних појава (социјална статика) и њихов развој (социјална динамика)².

На основу сређених нумеричких података, статистичких исказа о колективним појавама (чињеницама, догађајима) које нам добро организована статистика обилато пружа, долазимо логичким расуђивањем, научном анализом, до закључака о природи тих појава које нас интересују. Како све наше знање по природи ствари има више мање шематски карактер, пошто наш ум не може да обухвати сву неразмрсиву сложеност стварности, морамо се често задовољити у својим истраживањима само тиме што бар у главном можемо тачно назрети опште контуре стварних односа у друштву или развојне смернице оних појава које проучавамо.

Ти нам закључци најзад дају полазну тачку за нашу свесну, смишљену акцију у смислу остварења оних циљева које себи

¹ Fernand Faure, Elements de statistique, Paris 1906. стр. 58—59.

² В. А. А. Кауфманъ, Теорія и методы статистики, Четвертое издание, Москва 1922. Часть первая, глава первая.

постављамо баш на основу статистичких опажања. Али та акција, имајући јасно обележен телеолошки карактер, већ излази из оквира статистике као научне дисциплине и прелази у област практичне политике, најчешће економске и социјалне.¹ Услед тога је Левасер с правом у статистици гледао само средство а не сврху.² То је средство међутим тако важно да једна модерна држава без њега не може опстати.

Статистика је важна у првом реду за државну управу и законодавство, затим за науку, најзад за појединце, особито привреднике.³ Она је по речима Фернана Фора, професора статистике на Сорбони, *»јавна потреба«*. Врло је важно међутим одмах нагласити да је *»статистика могућна само у земљи са добром администрацијом«*, како то тачно каже Др. Жак Бертијон, на шта Фернан Фор додаје, да му изгледа још истинитије рећи да је *»добра администрација могућна само уз помоћ статистике«*.⁴

Услед тога смо још у самом почетку овог одељка истакли да су у модерној држави статистика и државна администрација везане нераздвојним везама. Нити држава може без статистике, нити статистика без државе. Навешћемо овде шта је, говорећи о вези између статистике и политике, написао један од највећих теоретичара статистике, *der Altmeister der deutschen Statistik*, недавно преминули Минхенски професор Георг фон Мајр⁵. Њему статистика изгледа као *»политичка извидничка служба, у колико се та служба састоји у исцрпном, бројењем и мерењем проведеном посматрању социјалних маса«*. Он на крају вели :

¹ В. Art. *»La science et l'art«* од F. Faure-a у Nouveau Dictionnaire d'Economie Politique. Paris 1891.

² *»La statistique est un instrument et non une fin«*. — Levasseur, La population française, t. I. p. 17.

³ F. Žižek, Grundriss, стр. 32—35. — Код нас је о узајамном односу између статистике и права, у једном извршном чланку објављеном у *»Архиву за правне и друштвене науке«*, књига XI (XXVIII) Бр. 3—4, за 1926. подробно писао г. Др. Л. М. Костић.

⁴ F. Faure, op. cit. стр. 62. и Dr. Jacques Bertillon, Conférences sur la statistique et sur la géographie économiques faites en 1889—1890. p. 101., кога цитира F. Faure на горе поменутом месту.

⁵ *»Ein aufstrebendes Staatswesen liebt die Statistik, ein niedergehendes verachtet sie«*. — Georg von Mayer, Statistik und Politik, insbesondere Verwaltungstatistik, у Handbuch der Politik, Erster Band.

»Статистика пружа нарочито моћно средство објективног непрекидног, или пак у извесним моментима успешно извршеног, посматрања дејства раније политичке акције. Из таквих статистичких искустава о прошлости могу се показати нови политички циљеви којима вреди тежити. Ми у том циљу смишљено предузимамо нарочито припремљена статистичка посматрања маса, због конкретног формулисања оних политичких закључака које морамо донети ради постизања нових циљева. Та посматрања пружају нам потребну сигурну подлогу. Историјски се потврђује присност односа између статистике и политике чињеницом, коју сам једном у свечаној прилици споменуо речима које је Плацер¹ ставио као мото у своме Статистичком Годишњаку. Те речи гласе: *»Напредна држава воли статистику, а она која опада презире је«*.

II

Да бисмо извесне ствари које нас овде интересују могли боље уочити, учинићемо једно поређење. Поћи ћемо од блиске прошлости. Чини нам се да ће бити корисно упоредити у извесном погледу данашњу нашу велику државу са предратном Краљевином Србијом². Разлике које будемо запазили у погледу организованости целокупнога јавног живота у малој Србији и великој Југославији послужиће нам да боље схватимо суштину данашњих наших невоља. Можда ће нам то помоћи да се у њима брже и лакше сналазимо. А то не би била мала добит.

Предратна Краљевина Србија одликовала се је веома хомогеном друштвеном структуром³. Изразито аграрна земља са још недовољно развијеном привредом, у којој је сасвим преовлађивао мали посед и ситан капитал, чија је земљорадња била примитивна, занатство прилично развијено али већим делом у опадању, индустрија у повоју, трговина скучена услед немања слободног излаза на море, са скоро целокупним становништвом српске народности (према попису становништва од 1910. г. 95,4%), Србија је у накнаду за то и у економском и у

¹ Platzner, истакнути немачки статистичар.

² Мислимо овде на Србију пре Балканских ратова. Објава рата Турској завршује једну епоху нашег националног и социјалног живота. Прилике су од 1912. год. наопако престале да буду нормалне. Догађаји су се стали развијати нагло, мењајући многе ствари из основа.

³ В. Јован Цвијић, Говори и чланци, II. стр. 34.

социјалном и у етичком погледу представљала необично хомогену целину. Развијајући се поступно, премда кроз пуно перипетија, многобројних опасности споља и честих трзавица унутра, Србија се за неколико деценија ишчаурила од полузависног турског пашалука у слободну краљевину која се нагло снажила у сваком погледу. Иако за собом није имала више од сто година културнога живота, ипак је она економски, социјално и духовно била на веома завидној висини. Успаване националне енергије биле су се за Карађорђа усталасале и народ је у циновском замаху стресао ропство. Како је врело националних енергија било снажно и непресушиво, плаховита бујица ратничког одушевљења убрзо се претворила у моћну али тиху, величанствену реку : устрептали живот на све стране давао је маха свима гранама људске активности. Као из какве ризнице из бајке, црпла се снага и кад је ваљало непријатељу одолети и кад је требало њиву обрађивати или дом свој градити. Иако су наше народне снаге биле већином ангажоване у националној борби, ипак је преостајало моћи за стварање културних вредности, материјалних и духовних¹.

Од нарочитога је значаја да смо ми тада умели развити »знатне организаторске способности« на делу самосталног изграђивања државне заједнице². Материјална и духовна култура Србије последњих година пред ратове живи је доказ да смо свуда давали пуну меру.

Иако је Србија имала ту добру страну да је била земља хомогене друштвене структуре са »сировим, неутрошеним унутрашњим снагама«, са »изванредном националном свешћу³«, она је као минус имала »лабилан географски положај«, налазила се као препрека познатом *Drang nach Osten*, те је њен међународни положај био тежак. Њена је привреда имала много тешкоћа око осигурања пијаца за своје производе. Не хотећи да вечито останемо под утицајем далеко надмоћније привреде Аустро-Угарске на коју смо својим географским положајем били упућени, ми смо дуго морали водити мучну и упорну борбу, која је чак узела карактер економскога рата, ради своје привредне

¹ Ј. Цвијић, Говори и чланци, I. стр. 232—233.

² Јован Цвијић, Говори и чланци, II. стр. 30.

³ Пок. Цвијић нарочито истиче ту »националну мисију Србије«. Србија је за наш народ била »земља мисије«.

еманципације.¹ Али, и поред свих тих спољних тешкоћа и унутрашњих политичких трзавица са њима у вези, није било у социјалном и привредном склопу земље великих потреса ни наглих померања. Било је континуитета у развоју. Имали смо оно што Отмар Шпан назива »унутрашњи мир привреде услед њене организованости«.²

У тој малој, сређеној земљи сви смо се знали. Умном човеку није било тешко упознати домовину, њена богаства и њене невоље. Привредник се са сигурношћу могао посвећивати својој плодној раду и са поуздањем гледати у будућност, па је радност цветала. Државнику није било одвећ тешко показати се искусним у вођењу општих послова и државна управа је стизала да задовољи потребе народа. Стање земље и њене животне потребе у сваком погледу одлично смо познавали, тако рећи из најнепосреднијег искуства. Иако је било супротних интереса, они нису били толико изукрштани да се у њима не бисмо могли брзо сналазити, те је лако било уочити који се од њих поклапају са интересима целине. Размимоилажења је било само у томе који је најпогоднији пут да се народне потребе задовоље.

У таквим приликама опште сређености, с обзиром на мало пространство наше земље, потреба за статистиком није била онолико прешна као што је то данас случај. Довољна је била емпирија, научна истраживања су могла и изостати. Али је ипак тада статистика била далеко више негована него данас и многи су лепо успеси били забележени³. Непристрасни ауторитети одавали су велико признање предратној српској статистици.

Упоредимо ли данашњу нашу велику државу са предратном Србијом, видећемо да њој недостаје баш оно што је чинило снагу Србије, наиме *организованост социјалнога живота*, нарочито привредног. Иако је национално бар на изглед још увек врло хомогене структуре (према претходним резултатима пописа становништва из 1921. год. Срби, Хрвати и Словенци чине

¹ Јован Цвијић, Говори и чланци, III. стр. 206 и даље, нарочито 209.

² Othmar Spann, Die Haupttheorien der Volkswirtschaftslehre, Leipzig 1923.

³ У једном чланку посвећеном питању рационалне организације статистичке службе у нашој држави позабавићемо се и развојем званичне статистике у Краљевини Србији. Приказаћемо том приликом и статистичку делатност у крајевима бивше Аустро-Угарске.

82,9⁰/₀), наша земља је социјално и економски тек *у процесу изграђивања*.

Наша краљевина је као држава за јуристу можда стара, можда нова, или је може бити најисправније оно схватање да је наша краљевина са гледишта међународног права стара, а са гледишта нашег уставног права нова држава¹. Социолог ће бити у стању да о томе донесе свој суд тек много касније, када се процес национално-културног изједначавања наших области привреде крају². За економиста је међутим наша држава несумњиво *нова творевина*. Истина, сви привредно-географски услови постоје да та нова политичка заједница буде снажна привредна целина. Таква каква је она непобитно, ма шта наши суседи говорили и творили, има свој смисао постојања и своју је животну способност делом, за ово неколико претешких послератних година, најочитије доказала. Али процес унутрашњег изграђивања, узајамног прилагођавања и међусобног прожимања појединих делова и њихово стапање у једну нову, с обзиром на наше идеале бољу и вишу целину, иде одвећ лагано. Омета га и општи послератни поремећај у свету, нарочито недостатак равнотеже у светској привреди, и унутрашња недовољна срећеност прилика. Уза све то долази и оскудица средстава за бржи развитак, поглавито несташница капитала за извођење великих привредних радова. *Недостатак организованости* је оно што можда најпотпуније карактерише наше економско, па и социјално стање. Не треба нарочито доказивати колико је то велико зло.

Цвијић додуше истиче да је наш народ градећи самосталну државу развио знатне организаторске способности. Те су се способности међутим могле развити поглавито благодарјећи хомогености друштвене средине. Данас пак ми имамо много више хетерогености да савладамо, да бисмо их претопили у елементе једне нове, савршеније структуре, а уз то морамо доста елемената преко потребних за даљи развитак изнова градити. Затим, стицајем прилика те су се организаторске способности до сада морале трошити скоро искључиво у политичком

¹ О томе су била, као што је познато, подвојена мишљења. В. књигу г. Слободана Јовановића, Уставно право Краљевине С. Х. С. Београд 1924. стр. 10—21. Поред тога и г. Др. Данило Данић, Да ли је Краљевина С. Х. С. стара или нова држава? — у »Економисту« за мај 1925. год.

² Слободан Јовановић, *op. cit.* стр. 10—11.

животу. Политичка питања потиснула су сва друга, нарочито привредна, у други ред. Неоспорно је да је последњих година политичка организација наше државе знатно учвршћена. Али се у толико јаче осећа недостатак организованости у привредном животу, те би иза политичке срећености прилика требало да дође до економскога сређивања. Да ли ћемо међутим на овоме пољу моћи развити организаторске способности, велико је питање.

»Најскупља ствар на свету је несрећеност, а ништа није тако јевтино као срећеност«, рекао је једном приликом председник Савеза чехословачких индустријалаца Др. Ходач.¹ Ми се нажалост не можемо похвалити да смо се много трудили да уносимо реда и организације у наш привредни живот. Као сјајан контраст том нашем недостатку може служити изванредна организаторска способност, нарочито на привредном пољу, младе братске Чехословачке Републике.

Да је организација привредних снага за нашу државу од огромнога значаја, види се најбоље из тога што наша земља није географска целина, пошто сви њени делови нису природом добро повезани.² То није велико зло, јер се ретко политичка територија потпуно поклапа са природном облашћу, али то значи да култура има да надокнади оно што нам природа није дала. Ми изнад свега морамо својим интензивним радом настати да се сви делови државе што боље повежу у једну складну органску целину, што ће дати подстрека народној производњи и довести до живље размене добара. Подизање производње имало би за последицу јачање потрошње, чиме би се остварило бар релативно благостање и најширих слојева народа, управо оних који данас највише трпе. На тај би начин опште привредно снажење учинило да што пре нестане оне лабилности за коју Цвијић предвиђа да ће још дуго трајати у нашој држави. Уклањањем те лабилности ишчезли би и сви они недужи који је прате. Привредна раздробљеност која је последица ове неповезаности делова мора што пре направити место организованој јединственој народној привреди.

Остављајући на страну питање о улози приватне иницијативе на овом послу, држимо да је задатак државе да у оваквим

¹ »Привредни Преглед« за 1923. год. Бр. 36.

² Пок. Цвијић расправљајући о границама и склопу наше државе опширно говори о овом питању (Говори и чланци, II. стр. 208 и даље).

приликама врши улогу моћног организационог фактора. Статистика ће јој у томе послужити као незаменљиво организационо средство.

У замршеном комплексу ствари који је у новој држави био одмах после извршенога уједињења, када је раније стечено искуство отказало, пошто није више одговарало захтевима времена, када је ваљало ударити новим путевима, државници, и и када су искрено желели, нису се могли лако и брзо сналазити у новим ситуацијама, немајући чврстог тла под ногама за какву смишљену акцију. А то чврсто тле даје *статистика*. Њоме се расветљавају многи сложени проблеми које нам тешка данашњица намеће и које морамо решавати ако не желимо да подлегнемо садашњим невољама.

Послератна лутања у тражењу праваца нашој општој привредној политици — у колико су тежње у том смислу уопште постојале и могле доћи до израза — посведочавају нам да нам је недостајала солидна подлога за изградњу једне далекосежне и целисходне привредне политике. Другим речима, код нас статистичке службе или уопште није било или је рђаво функционисала¹.

III

Наполеон је, генијалношћу великог државника, осетио сав значај статистике. Граф Бењо прича да је неговање статистике био најбољи начин да се човек допадне Наполеону. Позната је и често се наводи она крилатица у којој је он у лапидарном облику дао израза своме мишљењу: »Статистика је буџет ствари, а без буџета нема спаса²«.

Да ли ми и надаље смемо остати без овога буџета ствари? Тај буџет није мање важан од онога по коме држава предвиђа приходе и расходе државне благајне. Зар нам може бити равнодушно какву социјалну и економску структуру има наша

¹ Изузетци су свакако за поштовање, али они само потврђују правило.

² »La Statistique est le budget des choses et sans budget point de salut«. Ову крилатицу Наполеон је изрекао у једном разговору који Лас Каз овако описује : »Цар се је зауставио на политичкој статистици. Много је хвалио напредак и корисност ове нове науке која има особину, вели, да нас доведе на пут истине, да расуђивању и одлукама да чврсту подлогу. Он ју је називао буџетом ствари, и без буџета, говорио је он весело, нема спаса«. — Las Cases, Mémorial de Sainte—Hélène, t. I. p. 432. Paris 1835. cité par M. Block, Traité théorique et pratique de statistique, Paris 1886. стр. 27.

земља ? Зар нам је свеједно какве динамичке тенденције показује наше становништво после онако ужасних жртава у minulim ратовима ? Да ли је допуштено не водити рачуна о томе како се развијају поједине гране наше народне производње, који смер узима наш привредни развитак ? Како се распоређује радна снага у нашој држави, каквих врста радника има, могу ли се увек запослити или често влада беспослица, где, кад и у којим размерама ? — Али чему ређати питања ! Не може се нипошто рећи да се много мучимо око тога да проникнемо у процес изградње нових односа, у његову динамику.¹ Ми нисмо начисто у коликој мери можемо утицати на то формирање које је у току. Не знамо поуздано нити какви су досадашњи резултати развоја, нити какве су перспективе бар за најближу будућност. Услед тога немамо још јасно опредељених циљева, нити знамо која би се средства имала применити да се ти циљеви и постигну. Живи се од данас до сутра, и допушта се да се ствари саме од себе развијају. Често се аргументише некаквим претераним, недопуштеним оптимизмом да ништа не може наудити овако »здравоме народу« као што је наш. Ако се неке мере предузимају, бива то често насумце, на дохват, без много смисла за стварност јер се она недовољно познаје. Због тога није чудо што се не ретко постижу наопаки резултати.

У данашњим приликама за нас је исто тако кобно оно *laissez faire* (које је можда сасвим на свом месту кад је реч о онако савршено организованој привреди као што је н. пр. енглеска), као што је штетно оно неразборито и наивно веровање да држава може снагом својих закона и уредаба моделисати социјалну стварност по својој ћуди. Да ли привреда одбацује толики доходак да може без тешкоћа поднети државне терете и друге јавне дажбине, није, чини се, толико важно, колико утерати по сваку цену предвиђене приходе у државну касу, као да државне финансије нису у потпуној зависности од општег при-

¹ О месту које Статистика заузима у социјалном животу других напредних народа пругом приликом. Занимљиво је међутим овде приметити да докле ми примерице немамо јасне слике о структури, економској и социјалној, наше државе, о демографском развиту становништва (да о другоме и не говоримо), други народи су стигли да статистичку методу примене на скоро све области знања, па чак и на уметност. В. нпр. Врло занимљиву књигу Напуљског професора Alfredo Niceforo, *La methode statistique et ses applications aux sciences naturelles, aux sciences sociales et a l'art.* — *Bibliothèque Internationale d'Economie Politique.* Paris 1925.

вредног положаја земље. Ми, на пример, немамо продукционе политике, а донели смо такву царинску тарифу као да наглом индустријализацијом желимо за цигло неколико година бар достићи Чехословачку. Међутим, тај се несклад између онога што се хоће и онога што се може највећма свети. За приличан део данашњих невоља криви смо сами.

Не сме се решење важних привредних питања препуштати игри случаја, нити су допуштена разноврсна експериментисања. Не би се смело вазда балансирати између неоријентисаности и дилетантизма. Да то избегнемо, морали бисмо се наоружати оним темељним познавањем стварних односа до кога долазимо применом статистичке методе посматрања. Тада ћемо увек постављати циљеве који одиста одговарају нашим потребама и који стоје у нашем домашају; тада ћемо моћи развијати ону делатност која је таман нужна да се постављени циљеви постигну. Онда неће бити несагласности између нашега »хоћу« и »могу«, него ће наша свесна, смишљена активност бити у складу са неумитним током ствари.

Безбројне грешке су почињене. Греши се и још једнако. Каквим се на пример именованом може крстити политика »снажења динара«, за коју се неки заузимају, када се има на уму да су у нашој привреди односи и онако несређени¹, нарочито услед инфлације и тога снажења? Зар нам није довољна ова несређеност која већ постоји, него треба још и валуту свесно једнако дизати и тиме стварати све нове и нове привредне и друштвене поремећаје? Чињеница је да између наше валутне, финансијске и опште привредне политике — у колико је ове последње уопште било — није никада било хармоније.

Једнако се покушава остваривање више или мање јасних жеља које нам изгледају могућне, вероватне, изводљиве. При том се заборавља да могућност, чак и кад је сасвим објективна, није исто што и стварност². Ми нипошто не смемо покушавати да једну од многих више или мање магловитих могућности које

¹ Ми подвлачимо да баш та несређеност, неуравнотеженост допушта чак и оваква експериментисања, као да њима можемо једног дана од папирних динара добити златне. Интерес извесне групе у томе да се динар непрестано снажи не поклапа се никако са интересом целине да је новац стабилан.

² Француски песник Lamartine је ту мисао изванредно лепо исказао: »Le domaine du possible est immense, mais le domaine du réel est étroit

произвољно назиремо и субјективно бојадишемо узимамо као циљ коме морамо стремити. Свако нагиње оном циљу где су му непосредни интереси, ако нема објективног приказивања ствари. Не смеју се олако стављати на коцку крупни, кашто животни интереси народа. Добронамерност нас сама не може сачувати од грешака, ако јој не притекне у помоћ темељно познавање ствари. Ако игде, овде треба да важи оно логичко начело: *Ab esse ad posse valet, a posse ad esse non valet consequentia.* До сада се међутим код нас врло често баш супротно радило. Навођење примера би нас далеко одвело.

Да и у будућности не би тога било, треба да нам притекне у помоћ *статистика*. На статистику би се потпуно могло применити горње начело. Она нам приказује ствари онакве какве су биле и какве јесу. На основу тих објективних сазнања о односима који нас интересују доносимо исправне закључке о томе шта се може урадити и како ваља делати да прилике у будуће боље одговарају нашим тежњама.

Идући тако логичким путем од *esse* ка *posse* не долазимо у искушење да правимо грешке, или је у најмању руку опасност да те грешке правимо сведена на најмању меру.

Нарочито је организованој привреди статистичко проучавање појава неопходно нужна потреба. У овоме периоду велике лабилности привреда показује далеко већу еластичност, она је морфолошки пластичнија него обично, а темпо збивања је живљи него иначе, те је од неизмерне важности она могућност оријентисања коју пружа статистика објективним проучавањем стварности. Статистика доприноси да се тачно установе чињенице, јасно обележе циљеви и бар приближно означе одговарајућа средстава; њоме се утврђују развојни правци појединих појава и проналазе путеви за њихову евентуалну коректуру.

Имајући у виду ту велику лабилност која је карактеристична за доба разних криза у коме живимо, можемо тврдити да ако сада развој ствари пође на боље, напредак ће бити велики; ако би напротив ствари пошле унатраг, то ће назадовање бити од далекосежних последица. Ми живимо у једном раздобљу. На нама је терет пун части али и одговорности. Догађаји који се сада одигравају и мере које се сада предузимају реперкутоваће се снажно и на даљу будућност. Када се овај бржи процес развоја успори и привреда уђе у нормалан ток, онда ће се односи тако искристалисати да ће стварност наћи свој одговарајући

сталнији облик. Извршиће се извесна нормализација односа у привреди, било у позитивном било у негативном облику (с обзиром на оно мерило по коме одлучујемо шта је за нас добро и пожељно, (Werturteil), постигнуће се извесна равнотежа, онај унутрашњи мир који долази као последица организованости. Касније ће требати далеко више енергије и средстава да се произведе извештај ефекат који би се данас могао постићи и применом мањих снага, јер ће привреда бити све мање пластична, све мање у нашој власти.

Зато је нама баш сада статистика насушна потреба. Ми морамо бити свестрано и исцрпно обавештени о свима важнијим појавама у нашем друштвеном животу, нарочито пратити изблиза развитак привреде. Због тога морамо неговати статистику, јер је она данас више него иначе »политичка извидничка служба«, како је назвао Георг ф. Мајр. Али и када се велика колебања устале и када привреда уђе у нормалан ток развитака, и онда се без статистике неће моћи. Сложеност односа која је карактеристична за модерну државу, толика је да превазилази моћ схватања појединца, ма колико он иначе обдарен био. Ту празнину обичног посматрања и искуства треба да надокнади статистика.

Без добре економске статистике може ли се замислити вођење смишљене економске политике? Може ли се водити добра трговинска политика ако се нема поуздане трговинске статистике¹? Могу ли се н. пр. склапати добри трговински уговори ако се нема тачних статистичких података о стању националне продукције? Како ће се предузимати заштитне мере ако се не зна тачно шта ваља штитити, или захтевати олакшице за домаће производе ако их не познајемо добро? Да се обележи место које статистика заузима у привредном животу треба само потсетити на значај који имају за испитивање коњуктуре разни индексни бројеви; они су у последње време постали нека врста привредног барометра. Екстраполацијом статистичких редова добијамо бар у извесној мери могућност да предвидимо развитак коњуктуре бар у најближој будућности. Колико је то важна ствар, не треба нарочито наглашавати².

¹ Ми се овде не можемо упуштати у критику појединих грана наше статистике. То је ствар посебних истраживања.

² О улози статистике у привредном животу, о односу статистике и економије исцрпно говори Rudolf Meerwarth у својој изврсној књизи *Nationalökonomie und Statistik*, Berlin und Leipzig 1925.

Статистичка метода је, видимо, инструменат који нам може бити од неизмерне користи, али ваља имати на уму да је руковање њиме ствар необично деликатна. Приликом извођења самих статистичких снимања ваља предузети читав низ мера предострожности да би се избегле грешке, затим сређивање и научно обрађивање података ваља извршити без предрасуда или тенденција, држећи се строго методолошких начела, најзад, приликом тумачења добивених нумеричких резултата треба бити веома опрезан да би се од цифара добило само оно што су оне у стању да даду. Ваља умети »отворити уста цифрама«, како се сликовито изражава духовити немачки статистичар Римелин; насиља се над њима не смеју учинити.

IV

Немар који се код нас према статистици показује не може се ничим оправдати. Статистика у данашње време врши такве услуге да се државне управе непрестано старају да статистичку службу што више усаврше и поље статистичке делатности прошире. Не би се код нас смело поступати као да за нас не важи оно освештано правило да без добре статистике не може бити добре администрације ни доброг законодавства. Као што управна власт мора своју административну акцију¹ заснивати на чињеницама које јој статистика пружа, тако је и законодавац дужан да консултује статистичке податке ако хоће да начини добре законе². (По себи се разуме да то важи само за оне случајеве где примени статистичког посматрања уопште има места.) Несхватљиво је одиста да наша државна управа не увиђа од коликог је значаја баш у данашње време, не само за појединце, поглавито привреднике — да о науци и не говоримо — већ и за њу саму —, за покретање њене акције ради чувања општих интереса, добро организована статистичка служба. Запостављање статистике је, према ономе што смо већ рекли, од врло велике штете, нарочито када се имају у виду данашње тешке прилике у земљи које изискују велику опрезност од оних који су позвани да их сређују.

¹ Употребљавамо овај израз у најширем смислу, онако од прилике како то чини г. К. Кумануди у своме »Административном праву«, предговор стр. IV.

² О томе исцрпно говори г. Др. Л. М. Костић у већ поменутом чланку »Статистика и право«, Архив за 1926. год. бр. 3 и 4.

Интересантно је међутим утврдити да кад су у питању појединци, интереси приватних газдинстава, државна власт поступа са свом потребном строгашћу, јер увиђа потребу евиденције и контроле у сваком пословању. Држава законом принуђава привредника да мора водити књиге у које ће редовно уносити све податке о своме пословању (§ 8. Трговачког Законика), а затим му налаже да сваке године мора начинити попис (инвентар) целокупне активе и пасиве (§ 10. истог Законика). Ти се прописи према § 17. Трговачког Законика односе на трговце, индустријалце, занатлије. Они су чланом 70. Закона о акционарским друштвима протегнути и на сва акционарска друштва. Ове одредбе истина немају непосредну санкцију, али ако би трговац или фабрикант пао под стечај, због огрешења о ову законску дужност са њим се поступа врло строго. По § 131. т. 1. Закона о стедишном поступку ако стедишни дужник као трговац »нема никаквих или нема уредно вођених трговачких књига« суд га само услед тога ставља у притвор. И Кривични Законик, у својој XXVI глави, садржи веома строге прописе о казнама за пренебрегавање ових дужности из §§ 8.—10. Трговачког Законика, у случају да наступи банкротство. § 263. предвиђа казну затвором до две године за онога простог банкрота »ко је своју трговину пренебрегавао и неуредно књиге водио« или »ко је пропустио годишњи биланс своје трговине правити«. Довољан је дакле само нехат, обична небрижљивост у погледу дужности вођења књига и прављења биланса, па да се дође под удар овог параграфа. Међутим, ако би се поред факта да се није извршила дужност из §§ 8.—10. Трг. Зак. доказао и циљ преваре, да је дакле по среди лажно банкротство, онда је казна далеко тежа : робија до десет година (§ 261. Крив. Законика).

Тако држава поступа кад је реч о појединцима и њиховим пословима. (Овде су до душе непосредно заинтересована и трећа лица која могу претрпети штете ако се пословање не врши са довољно обазривости, па су дакле и општи интереси ангажовани пошто се мора гарантовати сигурност у правном саобраћају.) Сматра се као кажњиво дело то што појединац не води довољно рачуна о своме пословању, услед чега држава изриче строге казне. Међутим, кад је она сама у питању, када држава има да управља великим привредним предузећима која би имала да функционишу узорно и да се брине о јавним интересима,

онда се ствари почињу другим очима гледати. Потреба информација о стању и кретању општих послова није тако очигледна ваљда зато што нико од тога нема непосредне штете¹.

О пословању у државним привредним предузећима дале би се писати читаве књиге. Државна привредна предузећа су по неком правилу најјаљкавија у погледу уредног вођења књига и благовременог прављења биланса. Познати су резултати анкете коју је извршио Финансиски Одбор Народне Скупштине. Већина предузећа није имала уредних књига ; биланса или уопште није било или су били скоро неупотребљиви. Према начину газдовања та би предузећа, да су нешто приватна, одавно банкротирала и пала под удар Кривичног Законика. Овако, никога није ни глава заболела. Али се свакако мора признати да они који тим државним предузећима управљају са свога гледишта одлично газдују ; за њих привредна криза и не постоји. Каква је економија у државним привредним предузећима најбоље показује чињеница да све странке захтевају да се спроведе деетатизација тих предузећа, а да у томе поједини министри предњаче.

Наш народ каже да онај који своју кућу не може уредити још мање ће у туђој моћи завести ред. Како ће нас држава принуђавати да поштујемо ред и законитост ако она сама то не чини? А општа кућа, ко ће се о њој бринути? Ко ће водити рачуна о ублажавању ако не и отклањању ове погибелне привредне кризе и старати се о напретку народне привреде? Држава још није стигла ни да утврди основне правце своје привредне политике, те све сваљује на приватну иницијативу. И мора се признати да је приватна иницијатива у том погледу учинила далеко више од државе и да је постигла веома плодне резултате. Треба само подсетити на делатност комора и других привредних организација, на конгресе привредника који су се показали као врло корисни. Благодаречи тој приватној иницијативи, високој свести и разборитости самих привредника, заводи се поступно извешан ред у нашој привреди. Држава нема кад да

¹ Статистичка прикупљања података произишла су из разних операција државног књиговодства; то би била врста елементарне статистике која се још није уздигла на данашњу висину, када сем пружања тих информација изучава и правилност и законитост у појавама које посматра. Ми намерно имамо овде у виду ту рундиментарну статистику, да покажемо да ни ње немамо увек, а да смо од модерне научне статистике врло далеко. (Овде, по природи ствари, мислимо на статистичку делатност у трговачким и индустријским предузећима. В. Calmes, Die Statistik im Fabrik- und Warenhandelsbetrieb.)

се бави невољама које тиште привреду. Она ето и своју сопствену привреду занемарује.

Да ли се можда мисли да је лакше водити тарифну политику државних железница, него ли рецимо продавати сукна и ђинђуве у каквом паланачком дућану? Можда се држи да је могућно одређивати онако од ока, скоро несумце, возаринске ставове за робу, што је каткад од пресудног утицаја на развитак извесне привредне гране¹. Није довољно заснивати своје гледиште на личном или туђем искуству, када се зна колико искуство појединаца, засновано на обичним посматрањима, има у себи субјективнога.

Значај статистичких испитивања

На каквој се бази води код нас финансијска, нарочито пореска политика? Сви признајемо да су порески терети неправично и нецелисходно распоређени и да је и то један од разлога да су терети постали несносни, те да нам је потребна пореска реформа. Нико се међутим не брине да се омогући тачно мерило за опорезивање, како би та реформа доиста створила правилну поделу јавних дажбина. И овде царује сирова емпирија или стоје на расположењу непоуздани, непотпуни, оскудни подаци, чија је вредност често ништавна.

Наша пољопривредна статистика није увек била у стању да на време даје податке о величини жетвенога приноса, па се зато догађало да влада забрањује извоз жита из бојазни од глади, а хране је међутим било у земљи далеко изнад њених потреба. Приликом последњих поплава имали смо сличан случај да нико није могао брзо утврдити колика је управо штета њима проузрокована, те су у јавности кружиле скоро фантастичне вести.

Овде су наведени само фрапантни примери једног општег стања које прети да у нашој земљи постане систем.

Сасвим се умесно сматра да је за свако приватно газдинство неопходно потребна ствар:

1. *Контролисање рада у прошлости* да би се видело каква су средства употребљена за постизавање постављених циљева и какви су резултати стварно постигнути;

¹ О потреби привредне статистике, нарочито транспортне и статистике цена зналачки је писао г. Ал. Вегнер у »Економисту« за септембар—октобар 1925. г. Подаци наше транспортне политике више су него оскудни.

2. *Предвиђања* на основу тако добивених прецизних, нумеричких података о пословању у прошлости о даљим развојним могућностима бар у најближој будућности.²

Али се канда код нас сматра да оно што важи за приватно газдинство не треба да важи за државну привреду, а још мање за народну. Ни код надлежних ни код нашег света уопште нема разумевања за статистику ; не увиђа се њен велики значај. Државна управа је огромна машинерија која треба да служи општем добру. Статистика јој притиче у помоћ дајући јој оно чврсто тле за њену тако разноврсну акцију. Статистика проучава : 1. државно газдовање у њеним сопственим привредним предузећима и унутрашње односе у самој државној администрацији (онај механизам функционисања целог државног административног апарата, *Geschäftsstatistik*)²; мере које држава предузима као представник целине у циљу развитка народне привреде и остварења општег благостања у земљи, резултате целокупне њене културне политике ; најзад и нарочито 3. све важније појаве у економском и социјалном животу заједнице које не подлеже непосредним настојањима државних власти, ограничавајући и у првом и у другом и у трећем случају своја исцрпна истраживања на оне манифестације које се јављају у маси, као *колективне појаве*, те се као такве могу нумерички изразити.

Државна власт треба да развије многоструку активност на социјалном и економском пољу да би оживотворила она начела Видовданског Устава која су позната под именом »Социјалне и економске одредбе«.¹ Она у привредном животу земље утиче различито, према приликама као регулатор, спутавајући оно што не иде у прилог општем добру, а унапређујући оно што служи интересима целине,² она дејствује као организациони фактор. Њен је задатак да целисходном организацијом унапређује народну привреду као целину и да је на тај начин оспособљава за успешну привредну утакмицу са иностран-

² В. Livio Livi, *Il nuovo ordinamento del servizio statistico del Regno*, у часопису »*Bollettino dell'Istituto Statistico-Economico annesso alla R. Università degli studi economici e commerciali di Trieste*, Anno II, ... 10-11, («*Elementi di statistica*», изврсно дело овог италијанског статистичара ускоро ће угледати света у српском преводу г. Дра Томашића).

¹ Вид. Ђ. Тасић, О правној природи економских и социјалних одредаба нашег Устава, у »*Економисту*» за децембар 1924. год.

ством. Чл. 26. Видовданског Устава говори о праву и дужности државе да у интересу целине а на основу закона интервенише у привредним односима грађана у духу правде и отклањања друштвених супротности. Њиме је јасно истакнута организаторска улога државе у привредном животу и створена основа за ефикасну економску и социјалну политику. Али када се приступа једној одређеној акцији ваља 1. упознати чињенице и развојне смернице да би се тачно утврдило стање ствари које нас интересује, 2. пречистити и јасно обележити циљеве који се имају постигнути нашом плански изведеном акцијом,¹ најзад 3. применити права, одговарајућа средства у току те акције, како би правилно постављени циљеви могли бити стварно постигнути. Све друго је лутање кроз маглу. Да бисмо избегли та опасна лутања и кобне грешке које отуда произилазе, пружа нам своју драгоцену помоћ *статистика*.

Видовдански Устав у своме чл. 44. предвиђа установу Привредног Савета. Из онога што смо до сад изложили јасно се види од колике ће важности бити правилно функционисање статистичке службе за плодан рад ове установе.

V.

На крају ћемо рећи који би били најважнији и најпрешнији задаци наше статистике, ограничавајући се само на најнужније.

Текућа статистика, која је највећим делом секундарна, уско је везана за државну администрацију; ако је текућа статистика и примарна, онда је њена зависност од административног апарата још већа. Услед тога је могућност реформе текуће статистике потпуно условљена реформама у самој државној администрацији. Статистичка управа је немоћна да административне власти нагони да буду ревносне у вршењу статистичке службе, када су те власти аљкаве и у другим пословима своје специјалне надлежности. Зло се онда мора лечити у корену: реформи статистике мора предходити реформа опште државне администрације.

Има међутим једна грана текуће статистике од особите важности, која би се безусловно морала што пре реорганизовати. То је статистика кретања становништва. Значај ове гране је

² Држава дејствује »regelnd, hemmend, fördernd«, како Немци кажу.

¹ Циљеви које себи постављамо у социјалном животу исто су тако реалне чињенице као и сама социјална стварност. Наше мисли и жеље формулишемо у циљеве који преко наше акције постају социјална ствар-

толики да ако ње не би било, не би се озбиљно могло говорити о статистичкој служби у једној држави.

Али овде смо хтели нарочито нагласити прешност неколиких већих радова, статистичких снимања већег стила, које би морало вршити централно статистичко надлештво.

По закону о попису становништва и домаће стоке у Србији од 5. децембра 1890. становништво се имало пописивати сваке пете године, а истовремено са њим и сва домаћа стока. Тај је закон укинут Уредбом о попису становништва и домаће стоке на дан 31. децембра 1920 год. (одн. 31. јануара 1921 год. јер је дан пописа касније морао бити померен). Та Уредба од 31. марта 1920. год. не предвиђа у којим се размацама времена имају вршити пописи. Од извршења првог послератног пописа прошло је више од шест година. Петогодишњи рок је дакле пропуштен. Да је то велика грешка, излази из ранијих излагања. Наредни попис становништва би се имао извршити тек крајем 1930. године. Тада би требало извршити и детаљан попис занимања.

Међутим, у међувремену би се морале обавити две изванредно значајне статистичке операције :

1. *Попис пољопривредне производње* (Landwirtschaftliche Betriebszählung). Тај ће се попис вршити у целом свету, по иницијативи Међународног Пољопривредног Института у Риму, године 1929 (или 1930). Као члан тога Института наша ће држава вероватно морати извршити тај попис кад и све друге земље. Не треба нарочито наглашавати да ће резултати тога пописа за нас бити од капиталнога значаја ;

2. *Попис индустријске производње и занатства* (Gewerbliche Betriebszählung). Било би добро кад би се овај попис могао извршити још идуће године, пошто ћемо наредних година имати друге велике послове да савладамо. Привредни кругови најбоље знају шта представља ова обимна статистичка операција за тачно упознавање прилика у нашој индустрији и занатима

О потреби реорганизације већ постојећих посебних статистичких надлештава не можемо овде говорити.

*

Закључујући ова кратка излагања у којима смо се трудили да укажемо на значај статистичких истраживања у вези ност. Овдо имамо у виду циљеве као »узроке дејства« не као »предмете за оцену«. В. Опаске г. проф. Билимовича поводом критике Hesse-овог схватања методологије у економској науци (»Архив за правне и друштвене науке«, XIII (XXX) Бр. 4.).

са тешким положајем у коме се наша земља налази, позваћемо се на речи славнога енглескога астронома Хершела које смо као мото исписали у почетку : *»Статистика је основа социјалне и политичке динамике«*.¹ Она је чврсто тле на коме се са сигурношћу може зидати, политичка извидничка служба, буџет ствари без кога нема спаса, моћно оруђе у служби културе и прогреса.

Стало нам је било да укажемо на неоцењиву корист коју нам пружа примена статистичке методе на испитивање појава у социјалном, посебице економском животу. Желели смо подвући у коликој је мери нарочито државна интервенција у друштвеним и привредним односима која је у модерној држави врло пространа, условљена статистичким посматрањима, јер је за покретање те акције нужна она солидна подлога коју даје само статистика. Најзад смо истакли да је услед довољне организованости наше привреде као и целокупног социјалног живота потреба за статистиком прешнија него би иначе била.

Али ни најидеалније организована статистичка служба неће дати никаквих резултата ако општа државна администрација не буде ваљала. Ако државни административни апарат не функционише како треба статистика неће моћи показати стварних успеха. Рекли смо да је основна претпоставка за добро уређену статистичку службу добра администрација.

Тешка данашњица свом силином истиче питање добро организоване статистичке службе у нашој држави.² Треба ли нашу земљу услед њеног презирања статистике, услед њеног

¹ Занимљиво је подвући чињеницу да су астрономи имали необично много смисла за статистичка истраживања. Случај са Кетле-ом није дакле усамљен. То је стога што и они искоришћују у својим мерењима рачун вероватноће, који је у основи свих статистичких испитивања. — Навешћемо овде услед његове важности, цео пасус у коме Хершел даје карактеристику статистике : *»Да ли је статистика вештина или наука, или научна вештина, ми се о томе слабо бринемо. Дефинишимо је како нам драго, она је основа социјалне и политичке динамике и пружа једино чврсто тле на коме се може опробати истинитост или погрешност теорија и хипотеза ове замршене науке«*. Цитирано код Fernand Faure, op. cit стр. 26.

² У једном засебном чланку покушаћемо да утврдимо на којим би се начелима имала организовати наша службена статистика, водећи рачуна о нашим посебним приликама. Ваља ће одредити место које статистика треба да заузме у оквиру наше опште државне администрације, нарочито с обзиром на последњи предлог закона о централној управи.

неразумљивог нехата да се послужи овако моћним оружјем социјалнога прогреса, уврстити у ону категорију држава за које Георг фон Мајр вели да су у опадању? Признајмо да до сада нисмо показивали много љубави према статистици; она је била као неко пасторче. Ово мало статистичке делатности одржавамо само по некој традицији, скоро по невољи, као излишан луксуз. Оно што ми данас имамо, то је и квантитативно и квалитативно тако недовољно и примитивно, да не би било одвећ смело рећи како ми статистику тек имамо да створимо

Боривој Т. Пањевац.

ЧЛАНЦИ

Agrarna reforma u susjednim državama Kralj. S. H. S.

Predavanje, držano 24. III. 1927. u Sociološkom društvu u Zagrebu, po sveuč. prof. Dr. Frangešu.

Već i prije svjetskog rata pojavljivalo se je pitanje o posebnom uređenju vlasništva na tlu u smjeru jedne pravednije nove podjele zemlje bez obzira na historijski razvitak sticanja te svojine. Ciljevi ovih pokreta bili su zapravo u svim zemljama isti, t. j. pretvaranje velikih zemljišnih posjeda u male, provođenje zemlje iz ruku jednoga malog broja vlasnika u ruke što većeg broja malih posjednika. Nu motivi tih pokreta nisu bili jednaki, a nisu se niti svagde iskreno isticali, već se je agrarna reforma provodila mjestimice u cilju posve drugih težnja, no što je njihovo obrazloženje glasilo.

U *Českoj*¹ je bilo mjerodavno mišljenje, da sva moć izvire iz vlasnosti nad tlom, pak da tu moć treba iz ruke feudalnih dosadanjih vlastodržaca, koji će uvijek težiti za monarkijom, preuzeti na što veći broj malih posjednika, nosioca demokratizma i republikanstva. Osim toga su se naseljivanjem malih posjednika česke narodnosti na imanjima njemačkih veleposjednika ovi posjedi narodnosno osvajali, a u koliko su situirani uz granicu prema

¹ A. S. Puda a stat. Bulletin mezinarodniho agrarniho bureau-a. Prag 1925. VII.

Njemačkoj još u smislu narodne odbrane ove granice bolje zaštitavale. Ciljevi ove agrarne reforme eminentno su dakle *političke* naravi. U *Njemačkoj* su se socialisti kao vladajuća stranka dugo kolebali između dogmatičke nauke Karla Marxa i Kantsky-a, po kojoj je malim posjedima sudjeno da se pretope u velike i da je to isto tako poželjeno kao i pretvaranja sitnih obrta u velika industrijska poduzeća, — i između novijih nazora socijaliste Dr. Davida, prvog ministra poljoprivrede republikanske Njemačke, koji dokazuje, da je stvaranje baš malih posjeda poželjeno i time u savezu razbijanje velikih u sitne. Socijaliste su konačno tražili, da se veliki posjedi smanje do maksimalno 750 Ha poljoprivredne površine i do 100 Ha šume. Postrance od ovih u socijalističkoj ideologiji se krećućih ciljeva idu težnje „poljoprivrednih” reformera, koje predvodi Damaschke, a koji idu za stvaranjem „domaja”, za uređenjem hipotekarnog kredita, oporezovanjem zemljišne rente, stvaranjem „Allmende”, sprečavanjem spekulacije sa gradilištima i oporezovanjem prirasta vrijednosti njihovog itd. Ciljevi njemačke reforme po tomu su pretežno *socijalnog* značaja.¹

U *Engleskoj* je, pod uplivom ideja J. R. Wallace-a, J. S. Milla i H. George-a, već budžetnim zakonom Lloyd Georga god. 1908. pokrenuto pitanje stvaranja malih farma, a za vrijeme i poslije rata je vrlo živo rađeno na tomu, da se iz redova industrijalnih radnika što veći broj opet vrati prvotnoj proizvodnji stvaranjem malih posjeda. Cilj engleskih ratnih i poratnih nastojanja oko prevedenja velikih u male posjede bio je u glavnom osjeganje *prehrane* Engleske otočne, izolivane države, dakle *ekonomski i obranbeno*. Predaleko bi vodilo iznašati, kako je boljševizam u *Rusiji* taj problem radikalno riješiti htio u cilju komunističkom, nacionalizacijom svega zemljišnoga posjeda i razdiobom velikih imanja na seljake, te kako se je baš na tome, što je sa zemljom postupano kao i sa svakim inim sredstvom proizvodnje i na otporu kojega su seljaci stavljali prestanku privatne svojine na tlu, — razbila ideologija komunizma i boljševizma do konačnog priznanje privatnog vlasništva, prava baštinjenja itd. putem institucije „čjadla”. U *jugoistočnim državama Europe* opažamo kao odraz prije spomenutih nazora već za vrijeme rata, a naročito poslije njega, vrlo jake pokrete za promjenom dotadanje podjele zemlje.

¹ K. Diehl: Bodenbesitzreform. Handwörterbuch der Staatswissenschaften. 1926. pag. 935.

Predaleko bi vodilo iznositi kako su se idejno ovi pokreti izgrađivali, koji su statički i dinamički činioci doveli do rezultate, koja se je ispoljila u praktičnoj provedbi „agrarne reforme” u pojedinim narodima. Za nas je možda dovoljno saznati, kako li su naši neposredni susjedi u jugoistočnoj Europi ovaj problem agrarne reforme praktičkim djelom kod sebe riješili, da možemo možda prosuditi u koliko li je naše vlastito rješenje — u koje ovdje radi ograničenog vremena ne ulazimo — bolje ili lošije, t. j. da li možemo očekivati, da će se naši susjedi po svomu načinu rješenja ovog pitanja u ekonomskom pogledu, u materijalnoj snazi svojoj, a po tomu i po političkoj svojoj moći razvijati povoljnije ili slabije od nas.

Od naših pograničnih država možemo *Albaniju* isključiti iz naših razmatranja, jer u njoj još nije došlo do promjene dosadnjeg režima vlasti na zemlji. Vlada biskupa Fan Nollia najavila je istinabog reforme u tome pogledu, naročito glede dokućuća čifčijskog odnosa prema begovima, nu ta je vlada pala, čini se, baš na tome pitanju. I vlada Ahmed bega Zogu-a obećaje reformu agrarnih odnosa, nu do sada nije poznato, u kojem smjeru i opsegu bi se ta reforma imala provesti.

U *Italiji*¹ je pokušano razbijanje velikih posjeda (sama crkvena imanja zapremaju $\frac{1}{3}$ sve obradive površine, a privatni veliki posjedi skoro isto toliko) u ograničenom opsegu uvjetno, t. j. samo oni veliki posjedi se odsvajaju, kojih vlasnici ne bi htjeli provesti nužne melioracije, gradnje, ceste itd. za optimalizaciju njihovih priroda. Takove posjede predaje državna vlast uz punu odštetu dosadnjeg vlasnika udruženjima malih posjednika, koji će uz stručnu i financijalnu pomoć države provesti nužne radove. Posljedak toga rada nije poznat.

U *Austriji* nije došlo do agrarne reforme unatoč sklonosti predsjednika republike A. Hainischa, koji je o tomu napisao vrlo zanimivo veliko djelo.

U *Ugarskoj* je već prije rata bio nastupio jedan dosta jasan prelaz zemljišnoga posjeda iz ruku veleposjeda u vlasnost malih posjednika.¹ U prosjeku godina 1905—1913 se je površina malih posjeda godimice uvećavala za 84.000 k. j., nu veliki je posjed

¹ G. Lorenzoni : La politique agraire italienne et les Latifundia. R. I. d. I. E. e. S. Rome 1925. III.-A.

² E. C. Sedlemayr : zur Agrarreform in Ungarn. W. L. Z. od 13. II. 1926.

u Ugarskoj ipak daleko prevagivao. G. 1917 je pripadalo 99,01% svih gospodarstva malim posjednicima, koji su imali posjed manji od 100 k. j., nu površina svih tih malih posjeda obuhvatala je tek 40,70% svega obradivoga tla, dok je sav ostatak od 59,3% pripadao jednoj manjini posjednika, koja je brojila samo 0,99% svih vlasnika tla. Od velikih posjeda bilo je osim toga 33,55% vezano vlasništvo fideikomisa, zemljišnih zajednica, gradova i fondova i to u površini od 16,301.451 K. J. od kojih na same privatne fideikomise otpada 2,329.206 K. J. t. j. 14,22% svih vezanih posjeda.¹ Od posjeda gradova i zemljišnih zajednica 4,749.196 K. J. bilo je 2,016.119 K. J. pašnjaka i neobradjenoga tla a samo 327.197 k. j. je bilo pod plugom ; sav čisti prihod tih ogromnih površina, tih jedva iskorišćavanih plodnih zemalja iznosio je 1,43% njihove procjenjene vrijednosti.-- — Posve je naravski, da su se zaprijeke, što ih je ovoliki vezani *od slobodnoga* prometa izuzeti posjed stavljao narodu, koji se je u Ugarskoj vrlo brzo množio (u posljednih 10 godina prije rata za 1½ milijuna) morao upravo nesnosno osjećati. Posljertna ideologija iz ruskog zarobljeništva se vrativših ratnika, padajuća vrijednost valute, rekvizicije u ime reparacija i druge nedaće posljertnog vremena morala je posve prirodno da djeluje upravo revolucionarno među onima, kojima su preprijeke postojećega vlasništva na tlu bile najosjetnije u njihovome nastojanju, da si poboljšaju svoje materijalno stanje. Tako je razumljivo, da je u augustu 1919 u Ugarskoj izbili komunistički pokret ponajprije išao za nacionalizacijom svih zemljišnih posjeda, kojeg su komunisti ugarski po primjeru boljševika proglasili svojinom svega radnoga naroda. To istinabog nije odgovaralo svhatanju malih, dosadanjih posjednika, koji su novo stanje stvari htjeli protegnuti samo na velike posjede, ove rasparčati i preuzeti u privatno svoje vlasništvo. Međutim u tom pogledu nije došlo do kakova razbistrenja, jer je komunistička vlada u brzo pala i dala mjesta novom režimu, koji je opet uspostavio pravo na privatnu svojinu i glede zemljišnoga posjeda. Nu *opće raspoloženje najširih* slojeva naroda tražilo je ipak, da se provede redukcija velikog posjeda u korist malih, te je tako došlo konačno do zakonskoga članka XXXVI : 1920 koji određuje ovo :² Ratnici, (vitezi) njihove udovice i sirote kao i gospodarski radnici mogu da dobiju kućište

¹ Beck Lajos : A magyar földbirtok megozlasa Budapest 1918.

² Revue international des Institutions économiques et sociales A. I. No. 3 pag. 470.

u izmjeru od 600 č. hv. (3750 m²) i do 3 k. j. oranica, dok mali posjednici mogu njihov već postojeći posjed povećati do 15 k. j. već prema raspoloživomu tlu. U tu svrhu potrebitu zemlju stavlja država na raspoloženje, koja ju nabavlja po svom, ovim zakonskim člankom joj danome pravu prvokupa ili expropriacije. To pravo država može da vrši 1.) na imanjima, koja su kupljena za vrijeme rata ili su vlasništvo na javno polaganje računa obvezanih društava, 2.) kroz zadnjih 50 godina (prije *rata*) nabavljena imanja, 3.) fideikomisi. Prvospomenute dvije kategorije imanja se preuzimlju po državi u čitavome njihovome obsegu, dok fideikomisi samo u toliko da im ostane sačuvana mogućnost daljeg racionalnog gospodarenja. Posve je jasno, da je ovakov zakon bio uperen u glavnom proti „ratnim bogatašima” a čuvao je stare feudalne aristokratske posjede i narodno plemstvo (*gentay-n*). Ova razdioba imala je odma početi i biti dovršena za pet godina, međutim je zak. čl. VII.: 1924 ovaj rok produljen na neizvjesno vrijeme. Provedba zakona povjerena je posebnom tribunalu sa sudačkom vlasti, koji imade da ispita okolnosti onih, koji traže zemlju, da pronade potrebita zemljišta, da im ustanovi cijenu i da ih razdijeli. Po tome tribunalu ustanovljenu punu cijenu imade da plati onaj, koji zemlju traži, nu ne na jedanput, već u roku od 10 godina, do kojega vremena se on smatra zakupnikom njezinim sa posebnim pravima.

Takovim postupkom unaprijed je bilo osjegurano, da će zemlja velikih posjeda preći u ruke samo takovih tražioca, koji se njome žele doista u svoju vlastitu korist služiti, te da će prelaz zemlje iz ruku *maloga* broja u ruke *velikoga* broja sopstvenika u narodnosnom, socijalnom i gosodarskom pogledu značiti jedan efektivni napredak. Ugarska agrarna reforma težila je da stvori ne samo što veći broj malih posjeda, već da ti posjedi budu i dovoljno veliki, da na njima može jedna seljačka obitelj naći podlogu za kulturno i materijalno *napredan život*. To nije međutim uspjelo za ratnike, kojima je dano samo 3 kj., već su ovi postali većinom nadničari pri susjednom veleposjedu, ali je uspjelo za one starosjedioce sa premalim posjedom, da im se zaokruže i uvećaju posjedi do 15 kj. Stvaranje jakog i zdravog seljačkoga posjeda i stališa takovog, razbijanje monopolističkog karaktera vezanoga zemljišnog posjeda, omogućenje, da zemlja u slobodnom sticanju prelazi iz ruku nesposobnijega u ruke valjanijeg i vrijednijega

gospodara, — to je Ugarska agrarna reforma u velikoj mjeri doista i polučila. Posljedak provedene reforme do g. 1925 bio je ovaj:

ukupna površina od 16,000.000 k.j. bila je te godine razdijeljena na 1130 velikih posjednika na preko 1000 k. j. ukupno 5,380.000 k. j. ili 34% ; 9.742 srednjih posjednika sa 100—1000 k. j. ukupno 2,650.000 k. j., 16% ; 840.000 malih posjednika do 100 k. j. ukupno 8,110.000 k. j., 50%.

Razmjer između pojedinim vrstima obradbe bio je :

	oranica	paše	šume	ine kulture
veliki posjed	44%	15%	26%	15%
srednji posjed	52%	21%	11%	16%
mali posjed	74%	4%	3%	9%

Unatoč zamašnosti ove agrarne operacije, kojom je postotak velikog posjeda od 59,3% smanjen na 34% ipak je uspjelo bilo da su funkcije velikoga posjeda kao glavnog stvaratelja exportnih suvišaka, kao podržavaoca pepinijera i razsadišta stoke i sjemenja, kao vlasnika brojnih gospodarskih industrija ostale gotovo tako pošteđene kao i u Čehoslovačkoj. Dolazi to od tuda, što je veleposjednička zemlja prelazila najvećim dijelom u ruke bivših radnika na velikim imanjima, koji su za svoje zvanje bili dovoljno kvalificirani i koji su znali i umjeli u svom vlastitom interesu da održe produkciju na dobivenoj zemlji po vrsti i u onoj približnoj visini, na kojoj je bila u prijašnjoj vlasti veleposjednika. Naročito to vrijedi za gospodarske industrije, (slador, žesta škrob) u kojima Ugarska danas već imade veću produkciju nego prije rata. Ipak je i u Ugarskoj prosjek žetvenih prinosa danas još uvijek niži, no što je bio prije rata, — jedna pojava, koja se opaža jednako u svim zemljama jugoistočne Europe, u kojima se je provodila agrarna reforma, koja međutim u svakoj imade razne uzroke.

U *Rumunskoj* u kojoj 81,06% svega žiteljstva odpada na zemljoradnike je historijskim razvitkom socijalne njezine strukture došlo do toga, da je najveći dio imanja zemljišnih bio u posjedu doseljenih Grka (Fanariota), Armenijaca i Židova. G. 1914 pripadalo je od tada nabrojanih 5385 velikih imanja samo 50 pravim Rumunjima;¹ od veleposjednika je 61% prepuštao svoje posjede zakupnicima (2792 na broju), koji su u Vlaškoj davali zemlju

¹ Dr. A. v. Onciul : Wirtschaftspolitisches Handbuch von Rumänie 1917. pag. 16.

seljacima na obradu iz dijela u naravi bez da su im dali ikakovu pomoć teglećom stokom, sjemenjem ili bilo kojim sredstvom produkcije, dok je u drugim krajevima zakupnik ipak dobivao od vlastelina bar tegleću stoku na posudbu, ili strojeve, ratila i sl. Kako je u Rumunjskoj daleko pretežna gojidba pšenice i kukuruze (83,9% sve zasijene površine otpada na ove dvije biljke), to je upotreba radne snage vrlo nejednaka tečajem godine, stoke se drži razmjerno vrlo malo, kapital u zgradama i mrtvom naredu je na površinu računajući neznatan, sve gospodarstvo imade posve etensivan značaj. Položaj rumunjskoga seljaka je u granicama bivše kraljevine bio bjedan i očajan. Stan njegov od pletera i blata, skrajna primitivnost uređaja i svega živovanja, bezizglednost da bi ovaj položaj mogao ikako poboljšati i podići se u jedan viši socijalni sloj, izsisavanje po bezdušnim podzakupnicima tuđe narodnosti bunilo je i najstrpljivije seljake, pak je njihovo nezadovoljstvo izbijalo u čestim, kad kad i krvavim nemirima, od kojih je zadnji prije rata bio g. 1907. Povodom tih nemira provedene reforme¹ Barbu Stirbea g. 1848, Kogalniceana, princa Couze g. 1864 još su pogodovala velikim posjednicima i pogoršavala stanje u buni podleglih seljaka. Ni reforma J. C. Bratiana i D'Stourdze 1907 povodom zadnje bune nisu mogle da zadovolje potlačeni najbrojniji stališ Rumunja te je istom zakonima od 15-29 decembra 1918 br. 3697 i od 14. jula 1921 pružena zakonita podloga za dokinuće jednog agrarnog odnošaja, kojemu nije para bilo u kulturnome svijetu. U vrijeme, kada su ovi zakoni stupili na snagu, povećana je međutim Rumunjska sa krajevima posve drugačije socijalne i agrarne strukture, no što je bila ona prvotne Rumunske kraljevine. Iz slijedeće skrižaljke se razabire, kako je zemljišna posjed u Rumunjskoj i kako u njoj pripojenim krajevima bio razdjeljen prije rata :

	Posjedi do 100 Ha.			Posjedi preko 100 Ha.		
	Broj posjednika	Površina Ha	%	Broj posjednika	Površina Ha	%
Rumunska	959.672	4.016.445	51.27	5.375	3.819.351	48 ⁶⁹
Bukovina	198.080	232.98	36.25	1.105	721.302	63 ⁷⁵
Crishana i Maramou	93.491	2.237.271	47.24	2.786	2.485.682	52 ⁷⁶
Besarabija	22.660	2.490.298	60.30	1.741	1.327.401	32 ¹⁵
Transylvanija	458.028	2.373.767	68.52	1.752	1.089.217	31 ¹⁸
Banat	237.874	2.194.217	71.07	759	892.906	28 ⁹³

Dok u krajevima, gdje preovlađuje Rumunjski živalj, prevlađuju i veliki posjedi, dotle vidimo, da u krajevima, u kojima su druge narodnosti jače zastupane, prevlađuje mali posjed.

¹ M. Constantinesco: L'évolution de la Propriété rurale et la réforme agraire en Roumanie 1925 pag. 295—300.

Agrarna reforma u Rumunjskoj zahvatila je ponajprije t. zv. „krunske“ posjede, nadalje posjede „Casa rurale“, svih juridičkih osoba, svih tuđinaca, odsutnih lica i svih onih privatnih posjednika, koji su svoje posjede kroz više od deset godina davali u zakup. Do g. 1925 je tim načinom odvojeno svega 5,889.709 Ha od velikoga posjeda i predano seljacima, t. j. 49,8% ukupne oraće zemlje Rumunjske. Dosadanjim velikim posjednicima ostavljeno je u omjeru prama njihovom dosadanjem posjedu 100—500 Ha, nu pri zakupnicima išlo se je i do 10 ha a dogodice expropriisana je i čitava površina. Za oduzeta zemljišta daje se odšteta, koja se putem sudova ustanovljuje ali nesmiije da prekorači 40-struku zakupninu god. 1917—1922. Od ovako ustanovljene cijene imade novi posjednik da plati polovicu a država drugu polovicu u anuitetima, kako ih zakon predviđa.¹

Koncem godine 1925 iznosila je površina posjeda :²

	do 100 Ha	%	preko 100 Ha	%
Stara Rumunjska	7,293.148	91,5	697.851	8.5
Besarabija	3,829.731	93.9	352.619	6.0
Bukovina	478.000	92.0	42.000	8.0
Transylvanija.....	6,288.302	84.5	1,153.010	15.5

Po ovim brojkama u uporedbi sa prije spomenutim o razdiobi posjeda prije rata, polučen je podpun obrt u tim odnošajima, dok je prije prevladavao u spomenutim pokrajinama velik posjed danas prevlađuje mali, — i po tome uspjehu sudeć polučeni su podpuno politički i socialni motivi, koji su tu reformu u Rumunjskoj vodili. U narodno- i privatno-gospodarskom pogledu međutim treba posljedak malo potanje analizovati. Ako se uporede količine izvoza i uvoza Rumunjske prije i poslije rata, kako ga izkazuje (na današnje područje kraljevine preračunato) Institut international d'agriculture u Rimu³ tada se ispostavlja da je od 1000 Ha izvoženo (po odbitku uvoza) tona (po 1000 kgr.) :

prije rata	(životinjskih produkata	3.55
	(bilinskih „	520.55
poslije rata	(životinjskih „	7.82
	(bilinskih „	327.08

¹ Jonesco-Sisesti : La réforme agraire en Roumanie. Revue international des Institutions économiques et sociales. 1924. pag. 324—326.

² Annarul Statistical Romanie 1925. pag. 49.

³ Annuaire international de statistique agricole 1925—1926 pag. 243.

Dok je dakle množina životinjskih proizvoda poslije rata od iste površine porasla skoro na dvostruko, ali ipak ostala razmjerno vrlo malena, to je množina bilinskih proizvoda, koji se preko vlastite potrebe izvoziti mogu, pala za 37⁰/₀. — Još jasnija nam je slika, ako uporedimo čiste viške izvoza u najvažnijim žitaricama u g. 1909—1913 sa onima godina 1922—1925. :

	Prosjek god.				
	1909—1913	1922	1923	1924	1925
Pšenica ...	13,319.455	251.767	278.172	1,222.203	133.849
Raž	893.941	226.775	103.430	305.206	790
Ječam ...	3,508.344	5,759.707	8,158.745	2,760.320	1,826.805
Zob	1,559.264	2,329.253	1,759.956	919.716	206.422
Kukuruz	9,837.039	3,024.867	6,780.469	7,453.633	5,794.633

Osim u god. 1922 i 1923 gdje je izvoz ječma i zobi prekoračio predratne količine, dakle osim ovih krmnih žitarica, izvoz je u svim ostalim žitaricama, a naročito u onima za ljudsku hranu silno nazadovao. Uzroci tome pojavu mogu biti dvojaki: ili je pripojenjem novih područja prosjek produktivnosti od jedinice površine za čitavu državu potisnut na niže ili je konsum pučanstva porasao. Prvi razlog nemože postojati, jer su pripojena područja bila njekoč dio „žitnice” Europe pak nisu odbacivala nikad manje exportnih suvišaka no što ih je odbacivala Rumunjska u starim granicama. Prema tome bi morali da tražimo uzrok opadanju izvoza u povećanom vlastitome konsumu poljoprivrednika samih. *Onciul*¹ navodi, da je za prehranu pučanstva u god. 1876 dolazilo na glavu i godinu po 230 kgr žita a god. 1903 samo po 146 kgr., — dakle ispod fiziološkog minima. Ovo je svakako jedan od najeklatantnijih dokaza skrajnje nevolje Rumunjskog seljaka u predratno doba i neminovne potrebe, da mu se pomogne. *Jonescu-Sisesti*² međutim navodi, da se je nakon provedene agrarne reforme »gradski živalj našao u velikom čudu kada je opazio, da seljaci neće više da prodavaju svoje proizvode uz bezcjene, već da ih vole sami potrošiti, što prije nisu radi bjede svoje nikako mogli.” Ovo je pojav, koji podpunoma odgovara biti seljačkoga gospodarstva koje u prvomu redu vlasniku služi za namirenje vlastitih njegovih potreba do podpune saturacije, a ne kao kod

¹ Vidi bilješku na str.

² Vidi bilješku na str.

kapitalističkog gospodarstva, koje traži što veće ukamaćenje u njega uložene glavnice. U privatno-gospodarstvenome i socijalnome pogledu se je tako agrarnom reformom položaj tisuća i tisuća seljaka radikalno na bolje promjenio. Oni se mogu danas bar hljeba najesti, mogu si podizati ljudskog živovanja dostojnije stanove mjesto onih kukavnih, iz pletera i blata sazdanih kućica i pojata, u kojima dosada stanuje 88% svih stanovnika stare Rumunjske. A konačno: ovi su seljaci danas u istinu oslobođeni od onih zakupnika, od kojih su dobivali zemlju u podzakup iz često treće i četvrte ruke, namirujući svu međudobit svih tih sasluživača bez rada i muke i rentu nepoznatog, u tuđini živućeg vlasnika — od žuljeva svojih ruku. Povećanjem broja samostalnih gospodara povećao se je jednako i broj trošača ili se je bar konsumna snaga njihova uvećala, — pak je tako uz privatno-gospodarstveno stanje poboljšano i opće narodno gospodarstvo države. Ovako bezprigovorno povoljan rezultat provođenja agrarne reforme pokazuje nam međutim samo područje stare kraljevine, odnosno krajeva, gdje je vladao zakupnički sistem, kakav je bio općenit u staroj kraljevini. U tome dijelu Rumunjske veliki posjed nije vršio nikada nijednu od ovih zadaća, koju on imade da vrši i *koja jedina opravdava njegov opstanak*, a to je: da prednjači svojom tehnikom, da proizvodi stoku i sjemenje koji će služiti za unapređenje gospodarstva čitavog naroda, da polučuje što veće prihode i suviše za izvoz. U krajevima, u kojima ti odnošaji nisu postojali, gdje je i onako veći dio zemlje bio u rukama malih posjednika uz koje su postojala manje brojna ali dobro vođena veća i manja vlastelinstva se narodno-gospodarstveni uspjeh reforme nemože tako povoljno prosuditi. Ovaj, tehnički visoko stojeći posjed, koji je u mnogo slučajeva bio u vezi sa gospodarskim industrijama, koji je u racionalizaciji svoje organizacije bio vrlo dotjeran, na kojima su postajale pepiniere rasplodne stoke, uzgajališta sjemenja, hmeljinjaci, voćnjaci, razsadnjaci, vinogradi, itd. prešao je agrarnom reformom u vlasnost malih, kapitalom slabih, tehnički neupućenih ljudi, koji postojeće uredbe nisu bili kadri ni zadrugarskim putem da održe. Danas bi ovi posjedi, da ih je državna vlast znala očuvati i sebi u službu staviti, mogli da služe kao najdjelatnije uporište njezinog rada oko podizanja poljoprivrede i stočarstva. Ona bi sa njih dobivala aklimatiziran, selekcioniran materijal, kako ga od nikud na svijetu nemože dobiti, i uz cijene, koje bi država sama mogla da regulira, a svakako kud i kamo jeftinije

nego li importima iz inozemstva. U staroj Rumunjiji pred agrarnom reformom ništa od ovakovih institucija nije postajalo, tamo je zemlja ostala u vlasnosti onih, koji su ju na svoj način i do sada već obrađivali. U ovim krajevima međutim razorena je jedna visoko stojeća zemljišna kultura, ona je spala u ruke manje sposobnih, zadaćama većih posjeda nedoraslih elemenata, — a to znači jedan narodno gospodarstveni minus, koji se nemože uravnotežiti sa aktivumom uvećanja broja malih posjeda, — van možda sa stanovišta čisto političkog a ne ekonomskog. U političku stranu nemislivo ulaziti, ali izgleda, da će pasivni saldo ove agrarne mjere Rumunjske još znatno porasti po pravorieku arbitražnog sudišta u Parizu, koje je riješilo, da Rumunjska imade da plati znatno veću odštetu no što je predviđena bila onim Ugarskim državljanima, kojima je posjede oduzela u svrhu provođenja agrarne reforme baš u spomenutim krajevima. — Možemo da kažemo, da je agrarna reforma u Rumunjskoj tamo, gdje joj je cilj bio čisto ekonomsko-socijalni dobro uspjela, dok je tamo, gdje joj je bila tendencija pretežno politička, u ekonomskom pogledu nepovoljna.

U *Bugarskoj* je raspodjela posjeda za pravo odpočela oslobođenjem od Turaka (1878), kada su dotadanji čifčije postali vlasnici spahijske zemlje. Tu je nastalo dijelenje posjeda koje je zapravo u vrlo velikoj mjeri ostvarilo onu temeljnu težnju svakog seljaka : da dobije toliko zemlje, koliko mu je za život i za iskorišćenje raspoložive mu radne snage potrebno. Seljačka ta država u kojoj 80% pučansva živi od poljoprivrede, nije poznavala u opće velikih posjeda ; samo 220 posjednika imade g. 1923 preko 100 Ha, 115.420 njih imade manje od 1 Ha, dok daleko najveći broj t. j. 549.233 posjeduje između 1 do 10 Ha,¹ Ipak je, unatoč ove inače nigđe u Europi (osim u Srbiji) ne postojeće razmjernosti površina zemljišne svojine, vlada Stambuliskieva našla za potrebno da provede još dalje izjednačenje i to zakonom br. 41 od 21. jula 1924.² Ovaj zakon si stavlja zadaću, da namakne potrebno zemlju gospodarskim radnicima, seljacima bez ili sa malo zemlje, izbjeglicama i povratnicima, — i to u tolikom obsegu,

¹ *Léon Lamouche* : La Bulgarie. Paris 1923. pag. 78 i dalje.

² Бръшляновъ : Трудова поземлена собственост. София. 1925.

Славко Дрянновски : Земледелското движение в Булгария. Bulletin du bureau international agraire. Prag. 1926. IV. pag. 12. Закон за трудови земледелске стопанства. 1924.

da na njoj mogu naći podlogu za obezbeđen život. I učitelji na selu i neki specialisti mogu da dobiju takovu zemlju, a ona se može dati i za svrhe uređenja pokušališta, uglednih polja, za voćne i lozne razsadnike, stručne škole, kaznionice, te za zadrugarske svrhe i industrije, ako se njima promiče gospodarstvo. Za te ciljeve potrebna zemlja se uzimlje iz jednoga „fonda” koji se stvara od državne zemlje ako ne služi svrhama podizanju zemljišne kulture, od zemlje bugarske narodne i poljoprivredne banke, od zemlje, koja će se odvojiti od državnih brdskih ispasišta, od pašnjaka općinskih i šuma, od osušenih močvara, od posjeda samostana, ako se neprivedu u roku od godine dana racionalnom gospodarenju, od okupiranih dijelova općinske mere i od zemljišta izbjeglica, koja su ostala bez vlasnika. Od ovih se posjeda samo oranice, livade i paše uzimaju u „fond”, sve druge kulture ostaju netaknuto vlasništvo sadanjih posjednika. Oranica, livada i paše nesmiye nitko imati više od 300 dekara (30 Ha), nu za svaku glavu obitelji, koja imade više od 5 članova, se dodaje još 5 Ha, a za đake također po 5 Ha. Gospodarstva, koja se ističu svojim racionalnim gospodarstvom mogu se povećati do 1500 Dekara. — Ukupna, „fonda” na raspoložbu stojeća površina procjenjuje se po vladi na okruglo jedan milijun Ha, po protivnicima Stambuliskievog režima jedva na 100.000 Ha. Preuzeta imanja se odkupljuju uz cijenu od 1—2.000 leva prema službeno ustanovljenom prosjeku cijene zemlje u god. 1905—1915, — nu protivnici vlade tvrde, da je faktična prometna cijena zemlje bila g. 1921 između 20—40.000 leva po Ha. Novi posjednici imadu da plate podpunu cijenu fondu, nu ako naplate 10⁰/₀ kupovnine mogu ostatak da odplaćuju u 20 obročnih anuiteta uz 2⁰/₀ kamate na dužnu svotu.

Neima dvojbe, da je agrarna reforma demokratski i poljoprivredni značaj bugarskog naroda jošte izrazitiji postao. Značajno je, da se danas, kada je režim, koji ju je pokrenuo, davno pao, nitko nediže da traži povratak u prvotno stanje, akoprem se je iznosilo vrlo teških tužbi proti partijski-protekcionišćkom postupku pri provadanju reforme koja je imala uz socialno-ekonomski još i eminentno političku tendenciju da poveća broj političkih pristalica u seljačkim redovima a da oduzimanjem zemlje od građanskih vlasnika ostavi buržuaziju. Na žalost, manjkaju nam podaci, po kojima bi se mogao ustanoviti konačni posljedak i promjena u razdiobi zemlje među posjednicima prama prvotnome stanju. Svakako u Bugarskoj nemogu da nastupe one posljedice

koje su u Rumunjskoj opažene u pogledu opadanja produkcije suvišaka za export, jer je zemlja po bugarskoj reformi uz posve neznatne iznimke došla u ruke jednako osposobljenih i jednako trošecih gospodara, kakovi su bili i prijašnji vlasnici, a osim toga je uvećana kulturna površina uzimanjem pašnjaka općinskih i državnih pod plug, dok se je u Rumunjskoj djelila pretežno već od prije obrađena zemlja, a ona u novim krajevima je prelazila iz ruku boljih gospodara u ruke slabijih.

Grčka po svome položaju na raskršću triju kontinenta uvijek je imala više interesa za pomorstvo, trgovinu i promet nego li za gospodarstvo. I danas samo 46% pučanstva pripada poljodjelskom stališu. Ipak je Grčka po tomu, što je industrija slabo razvijena, što od exporta otpada oko 80% na proizvode gospodarstva, što prirodne okolnosti govore više u prilog razvitku gospodarstva nego li industrije — jedna agrarna zemlja.¹ U njoj prevladuje mali posjed; velikih posjeda je bilo g. 1916 samo 1500, koji su zapremali oko 300—3000 Ha, a ukupna im je površina iznosila oko 350.000 Ha.² Od velikih posjednika ih je međutim samo 70 obrađivalo svoju zemlju, ostali su svi prepustili svoje posjede na uživanje čifčijama,³ koji su posve slično kao kmetovi u Bosni, Hercegovini i Južnoj Srbiji dužni dati vlasniku u naravi polovinu ili trećinu prihoda. Ovaj preživjeli emfiteutički odnošaj nasljednoga zakupništva koči svaki napredak u gospodarstvu, jer svaki veći utrošak produkcionih sredstava bilo kao rad bilo kao kapital dolazi u rastućoj mjeri u korist vlasniku zemlje a sve manje u korist čifčije. Tako čifčija nastoji samo da udovolji vlastitoj potrebi a ne proizvodi nikakove suviške u plodinama. — Kraj čifčija imade u Grčkoj i slobodnih neovisnih seljaka, kefalokorija, koji su nastanjeni većinom u brdovitim krajevima. U Tesaliji je 1916 g. ustanovljeno bilo na 323 kefalokorija 658 čifčija, u Epiru je bilo 240 kefalokorija i 413 čifčija, u Macedoniji 726 kefalokorija i 609 čifčija. — Gospodarska proizvodnja Grčke je karakterizovana velikom važnošću vinogradarstva, gajanja duhana, maslina, figa, južnog voća, — sve gojidbe koje mali po-

¹ B. Simonide : La question agraire en Grèce. Revue d'économie politique. 1923. No. 6.

² Michel Lheritier : La Grèce. Paris. 1921.

³ Dr. George B. Ducas : Die Landwirtschaft Griechenlands Berichte über Landwirtschaft. Bd. IV. Haft 2. Berlin 1926.

sjednik može bolje da vrši nego li veliki. To je posve razumljivo, kada se uzme u obzir, da od jednog strema pšenice čist višak iznosi 407 Drachmi, od iste površine duhana 3150 D., a od groždica 998.5 Drachmi. — Već g. 1911 započeo je pokret, da se veliki posjedi, koji su i onako zapravo bili rasparčeni u same male jedinice čifčija, predadu čifčijama i ovi riješe nesnosnih i nesavremenih ovisnosti od vlasnika zemlje. Nu istom g. 1917 je zakonom od 29. decembra br. 1072 za čitavu Grčku izdan zakon „Agrarni”, u cilju stvaranja samostalnih sitnih posjeda. Ovomu su zakonu slijedili još brojni kasniji, koji su već prama potrebama pojedinih krajeva ili promjeni političkoga režima, a ponajpače obzirom na repatriirane bjegunce iz Male Azije, kojih je broj prešao preko 1,000.000 duša, nadopunjavali ili mjenjali prvotni zakon. Radi toga je dosta teško dati vjeran prilaz agrarne reforme Grčke, nu u suštini je ona provedena podjelom javnih i državnih zemljišta i privatnih velikih posjeda. Javnih i državnih zemljišta je bilo naročito mnogo u Makedoniji (tesaruf, mirije, mere), od kojih su međutim velik dio bili držali privatnici (Turci). Ovi su mogli da steku podpuno pravo na držanu zemlju, ako su jednu petinu besplatno odstupili državi — slično kao što je to provodila Rumunjska u Dobrudži god. 1914., koja je tu petinu tada kolonizirala. Privatni veliki posjedi ekspropriirani su prema potrebi, nu nigdje ispod 100 Ha, a uz odštetu, koja se ustanovljuje sudbenim putem na osnovu procjene jednog zvaničnog agronoma. Procjena imade da iznosi toliko, da odštetni iznos uz 6% ukamaćenje dade vlasniku toliku rentu, koliko je iznosila u normalnim prilikama revenija njegova od posjeda. Novi vlasnici stupaju u posjed dva mjeseca nakon što je zakonom propisanim putem položena odkupnina za odtuđeno zemljište. Odkupnina se polaže po državi u obligacijama, za koje država preuzima jamstvo, da će se isplatiti žrijebom najdulje za 30 godina a do tada nose 6% kamate. Novi vlasnici imadu da vrate državi svu isplaćenu odkupninu i sve troškove, te na dužnu još svotu 6% kamata i 1% u ime amortizacije. Oni, koji žele da dobiju putem ove agrarne reforme zemlju, mora da u opće još neimadu svoje zemlje ili premalo prama raspoloživoj im radnoj snazi obitelji, ili da su revertenti (bjegunci), ili da su u ratu stekli ratni krst. Površina, do koje se zemlja dodjeljuje iznosi do 100 stremma t. j. 10 Ha ; bivšim ratnicima država daje još i građu za kuću, dva vola i jedan plug, za koje se trošak mora odplatiti u 10 godina bez kamata. — Sav posao oko dodjeljivanja zemlje, ubiranja

odkupnine itd. obavlja se ne izravno za zemlju tražećim interesima, već isključivo putem posebnih zadruga u kojima dotičnik ostaje tako dugo član, dok neotplati svu odkupninu. Nu novi vlasnici rado ostaju u tim zadrugama, jer one posreduju kredit za poslovnu glavnicu, njima upravljaju državni ekonomski, koji daju stručne upute za poboljšanje načina obrađivanja tla, posreduju pri zajedničkoj prodaji duhana, groždica itd. Kredit, koji te zadruge primaju od Narodne banke je znatan, g. 1925 on je iznosio već 115,000.000 Drachmi uz 5% kamate. Posljedak agrarne reforme u Grčkoj koja je imala samo ekonomsko-socijalne ciljeve u vidu, je vrlo zadovoljujući, jer je ukupna obrađena površina u Macedoniji i Traciji porasla od g. 1921, kada je iznosila 1,232.365 Ha no god. 1924 na 1,778.301 Ha t. j. za 545.936 Ha ili za 40%. Postoji opravdana nada, da će se ovi zadovoljujući posljedci ustaliti, jer je zakonom propisano posebno nasljedno pravo za nove vlasnike po uzoru Njemačkoga „Anerbenrecht-a” te će se tako novo stvoreni, za napredni razvitak seljačke obitelji dovoljno veliki posjedi trajno sačuvati bez rasparčavanja u sitne vjelove, i jer je konačno ovim putem uspješno privedi grčkog malog posjednika u kolo zadrugarstva, koje se tamo razvija na neočekivano povoljan način uz sve one blagotvorne posljedke, koji su sa tim najljepšim oblikom kooperativnog socijalnog udruženja po njegovoj naravi spojeni.

Међународна Економска Конференција у Женеви

У мају месецу ове године састаје се у Женеви Међународна Економска Конференција.

Програм рада ове конференције врло је опсежан. На дневни ред стављена су многа и крупна питања из области трговине, индустрије и земљорада; сем тога, и као прва тачка дневнога реда, стављено је питање о стању привреде у појединим државама и о узроцима економске кризе, — значи, дакле, да ће се на овој конференцији дискутовати сва крупнија акутна питања из области Националне Економије.

Било би свакако још прерано да говоримо о значењу ове конференције: о предлозима који ће на њој пасти; о одлукама

које ће она донети ; о резултатима које ће те одлуке дати у својој практичној примени ; и т. д., и т. д. Све су то несумњиво врло интересантна питања, али питања о којима се, по нашем мишљењу, може говорити тек пошто конференција буде завршила свој рад.

За сада пак, пред почетак њенога рада, од интереса је да изложимо мотиве, који су диктовали састанак ове конференције, као и главне предлоге, који ће, с обзиром на те мотиве, бити предмет дискусије.

Да би се могли боље разумети мотиви који су довели до ове Економске Конференције, потребно је оцртати стање у коме се данас налази привреда европских држава, с напоменом да се ограничавамо на оне главне црте, које су више или мање заједничке свима европским државама.

Привредна коњукура европских држава обележава се, и са пуно разлога, као врло неповољна. Продуценти, а специјално продуценти индустријских артикала, не могу да нађу прођу за своје производе, односно не могу да нађу прођу по ценама које им конвенирају ; — и стога су принуђени : да редуцирају капацитет своје производње ; да држе на лагеру велике количине робе ; да продају робу испод цене коштања ; и т. д., и т. д.

Изгледа, онако на први поглед, мало невероватно, да се у оној истој Европи, у којој се до скора — у првим годинама после рата — осећала врло велика оскудица у роби, сада осећа у тако јакој мери супер-продукција у роби.

Ово изгледа као што рекосмо, мало невероватно, па ипак је то не само тачно, већ и сасвим разумљиво. Развитак привредног живота у току и после рата морао је неминовно довести до овога стања.

Нека нам је дозвољено да ово с неколико речи објаснимо.

Оскудица у роби која се осећала у првим годинама после рата, и повољна појачана коњукура, која је дошла као последица тога, провоцирале су ужурбан и грозничав рад на повећању индустријске производње : подизање нових и проширење већ постојећих индустријских предузећа, била је, да се тако изразимо, свакодневна појава у свима европским државама.

Резултати оваког рада нису се дали дуго чекати : капацитет производње европске континенталне индустрије данас је са пуних 30—40% већи од предратног капацитета. При овоме

треба још имати на уму, да се и оне европске државе, које пре рата нису ни имале своју индустрију, сада већ налазе у процесу индустријализирања.

Сем ове чињенице која би, и сама за се, могла донекле објаснити неповољну коњукуру, дошле су још две чињенице, које делују у истом правцу, и које, нарочито с обзиром на будућност заслужују да им се поклони највећа пажња.

Пре рата европска индустрија имала је у преко-океанским државама простране потрошачке области, које су у оскудици своје властите индустријске производње, конзумирале оне вишкове, које је европска индустрија продуцирала.

Сада су те прилике измењене на штету европске индустрије. У току и после рата преко-океанске државе, а у првом реду Сјед. Америчке Државе, подижу своју индустрију. Стара Монро-ева доктрина, Америка Американцима, јавља се у новој форми : Америка жели да своје потребе у индустријским артиклима подмирује својом властитом производњом, — и у колико се ова тежња остварује, у толико се смањује за европску индустрију америчка потрошачка пијаца.

Слична, да не кажем иста, промена врши се и у енглеским, специјално у енглеским само-управним колонијама : Канада, Капленд и Аустралија налазе се у процесу индустријализирања. Сем тога овде се, у току рата, појачала тежња за интимнијим економским везама између колонија и метрополе, — што је, све скупа, смањило могућност извоза индустријских артикала из европских држава и у енглеске колоније.

У горе изложеним променама, и у економској коњукури која се појавила као њихова логична последица, налазимо главни мотив за сазивање Међународне Економске Конференције. Најлепши доказ за ово тврђење наћи ћемо, ако разгледамо мало пажљивије питања која су стављена на дневни ред ове конференције.

Програм рада ове конференције обухвата, као што смо у самом почетку изнели, многобројна питања из области трговине, индустрије и земљорада ; али се може тврдити, без бојазни да ћемо бити демантовани, да ће се главна дискусија на конференцији водити по двама тачкама, на име :

1. забране ограничења међународног промета добара ;
2. међународни споразуми (картели, трустови) по појединим гранама (врстама) индустријске производње.

Ове две тачке дневнога реда, доведене у везу са економским приликама у којима се данас Европа налази, обележавају нам врло прецизно жеље и намере сазивача (иницијатора) ове конференције.

Индустрија у државама Западне и Централне Европе налази се у кризи, јер нема где да пласира вишкове своје производње, — будући да су државе, које су пре рата биле потрошачи тих артикала, сада добиле и саме своју индустрију, и због тога завеле високу царинску заштиту, да би обезбедиле опстанак својој од скоро посталој индустрији.

При оваком стању ствари индустријске државе Западне и Централне Европе имају, сасвим разумљиво, тежњу да спрече (успоре) процес индустријализирања у свим аграрним државама. На тај начин извела би се једна врста међународне поделе рада, која би им обезбедила пијаце за вишкове индустријских артикала. Као средство — мера — за остварење ове тежње долази предлог о укидању забрана и ограничења.

Сличном циљу служи и предлог о међународним споразумима по појединим гранама индустрије : тим споразумима има да се регулише производња и продаја индустријских артикала, те да се избегне сувише оштра конкуренција.

Да ли европске аграрне државе, на које се, у првом реду, односи онај први предлог, имају могућности и интереса да прихвате предложену међународну поделу рада ?

Ми ћемо покушати да одговоримо на ово питање с обзиром на економске потребе и интересе наше државе.

Према горњем предлогу наша Држава имала би да укине заштитне индустријске царине т. ј. да напусти политику потпомагања индустријске радиности, и да се, у место тога, посвети аграрној производњи. Вишкове аграрних производа, преко подмирења својих властитих потреба, ми бисмо имали извозити на пијаце европских индустријских држава, из којих би опет увозили све индустријске артикле.

Да ли би, за нашу државу оваква политика била могућна и целисходна ?

У последње време код нас се врло много говори о аграрној кризи. Тврди се, и ово тврђење није неосновано, да наша земљорадња производи с високим продукционим трошковима, тако да те трошкове не може да покрије са ценама, које поједини аграрни производи имају на светској пијаци. С обзиром на

овакво стање ствари код нас се, сасвим природно, обратила највећа пажња овом питању: испитују се узроци аграрне кризе; проучавају мере подесне за њено ублажавање.

Остављајући позванијима да проуче и реше овај проблем, ми ћемо овде указати само на једну чињеницу, која је у тесној вези са горе постављеним питањем, а којој се, колико нам је познато, још не поклања довољна пажња.

Наши аграрни производи, упућени на пијаце Западне и Централне Европе имају овде да издрже двојаку конкуренцију: (1) с домаћим производима које уживају високу аграрну заштиту; (2) са производима из преко-океанских држава, које производе са много нижим продукционим трошковима. Додаћемо одмах, да ће ускоро доћи и Русија, да се придружи преко-океанским државама.

По нашу аграрну производњу обе ове конкуренције нису пријатне; али је њихов значај, а специјално њихов значај за будућност наше пољопривреде, посве неједнак, — јер док би се она прва могла јако ублажити смањивањем царина, код оне друге та мера не вреди нимало.

Ствар је врло проста. Преко-океанске државе, благодаревћи својим ниским трошковима производње, продају своје аграрне производе на светској пијаци по ценама, које, за извесне културе, не покривају наше трошкове производње.

При оваквом стању ствари нама не вреди ништа ублажавање па чак ни потпуно укидање аграрних царина у европским индустријским државама, јер ће, и после укидања тих царина, аграрни производи преко-океанских држава бити продавани по ценама које су за нас неиздржљиве.

Има ли овде лека и какав је?

Један лек био би у закључивању диференцијалних (преференцијалних) уговора. Ми се, за моменат, на овом предлогу нећемо задржавати. Диференцијални уговори имају толико рђавих страна, и захтевају с друге стране толику еластичност у примени, да их ми, за извесно време, морамо искључити из домена практичне могућности.

Други, за данашње прилике једино употребљив лек, лежи у трансформацији наше аграрне производње.

Конкуренција преко-океанских држава, о којој смо горе говорили, није једнака (не осећа се подједнако) за све пољопривредне културе, већ је код једних јача а код других

слабија. Тако на пример конкуренција преко-океанских држава врло је јака у цералијама, док се она, бар за сада, далеко слабије осећа у производима сточарства, воћарства и повртарства.

За питање које нас интересује ово је веома значајна чињеница, јер она одређује правац у коме се има кретати наша пољопривредна производња у будућности: ми морамо повећавати производњу оних култура, у којима нам преко-океанске државе не могу вршити убитачну конкуренцију, дакле: сточарство, воћарство, повртарство, производњу индустријских биљака, — све ово на рачун култура, у којима им ми не можемо конкурисати, дакле у цералијама.

Али, додајемо одмах, горе обележена трансформација пољопривредне производње условљена је оснивањем фабричких предузећа, у којима ће се ти производи прерађивати: сточарство се наслања на кланичну индустрију; воћарство и повртарство на фабрике за конзервирање воћа и поврћа; производња индустријских биљака на фабрике за прераду истих; и т. д.

Значи дакле, да нас већ ова трансформација уводи, тако рећи по нужди, у процес индустријализирања.

С друге стране, и то је врло важно нагласити, ми данас не можемо ни из далека правити ни приближне, а камоли тачне прогнозе о томе, да ли ће се горе споменута трансформација тако брзо и лако извршити, и да ли ће она, кад једном буде извршена, бити довољна да створи повољне услове за развитак наше привреде у будућности, или ће можда — поред те трансформације, и поред оних индустрија које ју условљавају — бити потребно, да се процес индустријализирања прошири још и на друге врсте индустрије, за које код нас постоје повољни услови.

О овоме, као што рекосмо, сада се не може правити никакве прогнозе; а при таквом стању ствари наше становиште у погледу на предлог о обустави процеса индустријализирања, јасно је обележено: ми не смемо примити никаквих обавеза у том правцу.

Др. Е. Д.

Економски значај југословенског приморја

Мишљење да је онај део источне обале Јадрана који је припао Југославији пасиван потиче још од времена Аустро-Угарске монархије. Аустрија је сву своју пажњу била сконцентрисала на развитак Трста у комерцијалном смислу, а на Истру у туристичком смислу, док је Мађарска имала у виду искључиво Ријеку-Фиуму коју је насилно истргла из састава аутономне Хрватске. Велика скрб Аустрије око унапређења Трста учинило је да потпуно запусти унапређење Далмације, а Мађарска је фаворизирањем Ријеке директно радила на економском упропашћењу Хрватског Приморја. Већ је Венеција много допринела на осиромашењу Далмације нерационалним искоришћавањем њених густих шума у сврху изградње њених ђемија. Али онда се та беда није осећала, јер је цео економски живот Далмације био сконцентрисан у њеним приморским градићима који су се живо бавили трговином и поморством и стицали помоћу тих двеју привредних грана велика богатства чији доказ су небројени богати уметнички споменици који су у Далмацији подизани већином у то доба. Далмација дакле у то време није била пасивна него напротив једна цватућа трговачка и поморска земља. Данас пусто и голо полуострво Пељешац ваљда најсиромашнији крај Далмације је н. пр. некада играло једну од најважнијих улога у поморству. Само једно мало место на том полуострву (Оребић) је још под Аустријом, поседовало преко стотину лађа дуге, дакле океанске, пловидбе не рачунајући овде и обалску пловидбу. Дивиденде тога друштва знале су да досегну данас невероватну цифру од скоро 70%. Ако се има у виду да је венецијанска република била највећа поморска држава у басену Средоземнога мора, а да је Корчула била њен највећи бродоградитељски центар, онда се тек донекле могло просудити како је велика била та индустрија у самом том маленом месту и колико се је богатство у то доба тамо гомилало. Да и не поменемо доба хрватског краљевства онда највеће поморске силе јужне Европе.

Аустријска политика упропастила је ту цватућу привреду Далмације. Она је помогла да пропадне у првом реду поморство далматинско и створила је нову базу за њезино поморство у Трсту. Затим је упропастила и трговину њезиних градића

не давши им никакове железничке везе, а затим су наишле последице венецијанског харачења богатих далматинских шума, бујице, нестајање зиратне земље, најзад је злосретном винском клаузулом Аустрија убила једину још у то време рентабилну грану пољопривреде у Далмацији — винарство, јер је на широко отворила врата јефтиним италијанским винима. Аустрија се није међутим никако бринула да подигне ни друге гране пољопривредне и опште привредне. Није се бринула за уређење и рационално искоришћење рибарства, него је и ту дала само концесију за слободан риболов Италијанима на источној обали Јадрана. Странци су ипак, и поред тог нехата Аустрије, пронашли некоја од непроцењивих врела богатства која се налазе у Далмацији. Немци, а нарочито Италијани су подигли фабрике које су данас основ индустрије ове камене али нипошто тако сиромашне и пасивне земље као ошто се то опште тврдило и постало званично мишљење Аустрије. На жалост то мишљење о пасивности Далмације знатно се је учврстило за време рата, кад су Далмацији, због немања железничких веза и због блокаде, надошли заиста црни дани и кад је у правом смислу речи могла и морала да буде сматрана као пасивна земља. Последице рата, блокаде и рђавих саобраћајних веза су се продужиле и после рата у ослобођеној Југославији и та пасивност није престала. Али отпадањем Трста и Ријеке и формирањем ново уједињене Југославије искочила је сва важност Далмације у односу на нову државу и почело се студирати у чему је узрок те њезине пасивности.

Сада је већ јасно да та земља за сразмерно кратко време не ће моћи више да се сматра за неки баласт или наметник, него за једну богату и продуктивну земљу која ће бити од користи за целу државу.

Пре свега, и не узев у обзир њезине привредне могућности и позитивне економске функције, она је један велики привредни фактор у држави већ и због тога што она представља једини национални излаз државе на море, што има морску обалу која у ваздушној дужини има 600 км. што има безброј пристаништа, и што на тај начин отвара младој држави пут у цео свет и то на најјефтинији начин.

Али сем те њезине велике и незамењиве улоге, она располаже и великим богатствима. Има море, ту велику и богату њиву где се увек жање а никад се не сеје. Има рибарство. Јадранско море је чувено једно због великог броја квалитета

риба, а затим због несравњивог укуса његових риба. То је дало повода да су се већ у предратној Аустрији подигли и домаћи и страни капиталисти и уложили велики новац у фабрике за конзервисање морске рибе, које нам данас продуцирају сардине, филете, скуше, туњевину, лигње и другу рибу које најпознатији сладокусци претпостављају сардинама из Нантеса, Португалије и т. д. Због мање државне територије, због јаке иностране конкуренције, а нарочито због финансијске и привредне кризе међутим продукција тих тријестак фабрика сардина се је смањила готово у пола, али у последње време понова оживљује и изналази нове пијаце и већу потрошњу. Чувено гајење стонских каменица (острига) понавља се, затим лов јегуља, а као ново има да се означи вештачко гајење риба у плитким затвореним морским увалама, што има једну готово безграничну могућност развитка с обзиром на велики број таквих згодних увала на југословенском приморју, дакле једну велику економску важност и за приморје и за државу. Познато је и вештачко гајење јастога (великих ракова), а затим као даље врело прихода из мора има да се означи лов сунђера и корала. Рибарству се у последње време почела да обраћа већа пажња са стране надлежних а много захваљујући приватној иницијативи на приморју. Има друштава и појединаца која раде на модерном организовању рибарства, а као углед им највише служи Италија. Држава у заједници са приватном иницијативом имала би да у најкраће време подигне и две рибарске школе, а рибари се све јаче удружују и заједничком сарадњом успели су да их се опрости од извесних терета и да држава почне да помишља на помоћ у виду кредита за набавке мрежа и другог алата. Рибарство Далмације нема само чисту локалну важност, премда оно представља једно важно средство исхране те земље, јер конзервисана риба у првом реду снабдева и осталу земљу, а затим већ извози и у неке северне суседне земље и тамо истискује многе друге досад најбоље познате марке. (Тим истим богатим морем источнога дела Јадрана служи се много и италијански рибар и тако југословенско приморје помаже директно и извесном делу благостања једне туђе државе).

Али највећа садашња важност мора за Далмацију, за државу и за иностранство није у њезиноме рибарству него у њезиноме бродарству. И поред тога што је њезино једрилачко бродарство уништено, јер га је пара закопала, а Аустрија

помоћу Трста у томе помогла, ипак Југославија, захваљујући предузимљивости многих далматинских арматера сачувала је део старе те приморске славе и благостања и данас располаже скромном трговачком морнарицом од каквих 250 хиљада рег. тона. Од те флоте неких 30 хиљада тона представља саобраћај уз обалу на Јадрану, неких 20 хиљада сада врши службу у Средоземном мору, а све остало креће се по океанима и својом изврсном организацијом, јефтином и дисциплинованом радном снагом чини узор светског поморства и служи на част застави којој припада.

Као пандан тој привредној грани, развила се је на југословенској обали индустрија бродоградње, која је цветала у тим странама још од пре Христа и никада није угаснула. Најстарији шкверови са пар хиљада година старости налазе се на Корчули, затим други у Трогиру. И дан дањи има их још велики број (у оба места око двадесетак), али сада израђују још само мање једриље и чувене корчуланске чамце, познате по својој линији, солидној изradi и лакоћи. Поред баштињеног бродоградилишта већих димензија у Краљевици, велика бродоградња Југославије развија се у Сплиту са два већа и неким мањим бродоградилштима. Али она је још далеко да задовољи потребе југословенске морнарице, а још мање страних бродова који долазе у Сплит и друге југословенске луке. Кад се има пак у виду да југословенска морнарица сада не транспортује још ни пуну трећину извоза из Југославије, кад се има у виду да тај извоз морским путем ће да се развије у пуној мери тек онда када буду изграђени и саобраћајни путови из унутрашњости у сагласности са новом конфигурацијом и новим потребама земље, може да се онда донекле оцени каква голема будућност предстоји развиту југословенског бродарства и бродоградње.

Али оставив на страну те специфично приморске гране привреде које већ саме по себи чине приморје једним првокласним привредним фактором у економском развиту ове земље, — и ако узмемо да испитујемо Далмацију и читаво приморје са локалног привредног гледишта, упашиће нам одмах у очи, да је то једна у првом реду агркултурна покрајина. И заиста преко 80% њезинога становништва бави се још увек пољопривредом.

Но баш због пољопривреде Далмација је озлоглашена

као пасивна земља, јер мора да увози до 70% њезине потребе на житу и брашну из других крајева државе или из иностранства, чак из Америке. Та се је пасивност у тој грани пољопривреде раније донекле компензирала извозом вина и уносом новца наших емиграната својим породицама, паробродством и т. д. Док је бродарство у односу на предратно заостало, и ако сад снажно напредује, — извоз вина био је после рата сасвим престао и тек у последње време почела је Далмација понова да снабдева унутрашњост њезиним чувеним винима. Највећи им је недостатак што немају један једноставни тип него сваки крај има потпуно различите врсте вина. Вина се сада производи у Далмацији и хрват. приморју 1,300.000 хектолитара, ($\frac{1}{3}$ целе државе) а виногради заузимају око 50 хиљада хектара. У Америци је такођер настала криза, емиграција је престала и новци више отуд не притичу или тек у незнатним количинама. Тако су ова три главна врела за санирање пасивитета Далмације пресахла или се смањила и она је извесно време још за рата и после рата била у највећој беди. За време рата, због рђавих комуникација глад је била неописива, а и после рата појављивала се глад у неким крајевима и држава је морала да прискочи у помоћ.

Не може се ни данас казати да је Далмација изашла из свога сиромаштва. После Црне Горе бесумње њезини становници су још увек најсиромашнији у Југославији, али упоређењем ратнога и послератнога стања са стањем које је данас бесумње да и њој предстоји богатија будућност.

Што се тиче пољопривреде она ће се знатно придићи исушењем мочварних предела. Та је операција потребна колико из привредних толико из хигијенских разлога, јер су многи крајеви Далмације на злу гласу због маларије која у њима влада, а која се сада јако сузбија и у вези с тиме чине планови за исушење мочварних маларичних земљишта. Далмација има неких тридесетак што поља, што блата већих размера од чије површине је стално под водом око 15 хиљада хектара, а исто толика површина бива периодички поплављена. Ако се има у виду да је Далмација брдовита и кршна, стерилна земља и да су баш та поља она која би могла и требала да буду најплоднија земљишта онда може да се донекле разуме голема важност коју би она имала у пољопривреди Далмације и како би пројектоване мелиорације санирале садашње очајно стање

далматинске пољопривреде. Влада је почела због тога, иако са великим задоцњењем, да се бави решењем овог питања. За те ће радове требати велики зајмови и дугорочни кредити водним задругама које се баш у ту сврху оснивају и којима сељаци весело приступају јер разумеју корист коју би од остварења тих планова имали.

Друга невоља далматинске привреде која је кочила њезин развитак пре а и сада то су колонатски односи и покушаји за њихово решавање који су у Југославији познати под именом »Аграрна реформа« а чији је постанак везан за девизу »земља ономе који је обрађује«. У неизвесности о томе како ће се то питање решити ни власници ни тежаци не ће да улажу у поља и тако она пропадају уместо да напредују. Зато је држава и ту сада приступила мало бржем раду и доношењу закона који ће то питање да регулише.

Но, као што смо видели још у почетку, једно од најважнијих питања у пољопривреди и у општој привреди Далмације играло је и требало би и у будуће да игра — шумарство. Ако се узме статистика шума у руку и прочитају голе цифре по томе онда испада као да је Далмација једна довољно шумовита земља, јер од округло 13.000 км² целокупне њене површине 336 хиљада хектара, дакле око 30% припада шумама. Али мора се имати у виду да то није права шума него шикарје и грмље (»масchia«) и да оно што је права шума то су све малене скупине, док нигде нема већих комплекса. Правом шумом покривено је у целој Далмацији тек око 100 хиљада, хектара дакле неких 7—8% целе површине. Сада се чине велики напори да се то стање поправи и влада је велику пажњу обратила пошумљењу далматинских голети. За пољопривреду то ће бити права благодет с обзиром на поправак климе и редовитије падалине, као и ублажење немилог североисточњака (»бора«). Поред директне користи самог шумарства за тај крај то ће и за туризам бити нова атракција и улепшаће још више ову дивну сунчану земљу.

Поред вина важни артикли далматинске пољопривреде су маслине, (око 22.000 ха и 3 милијона стабала), смокве (50 хиљада 2), бадеми, рогачи и друго воће (вишње, брескве, кајсије шљиве, трешње, ораси, кестени, дуње, оскоруше, наранче, лимунови). И код одгајивања маслина искрсли су многи и врло тешки проблеми једно с обзиром на нередовитост урођаја њиховог, а друго на разне болести које их често уништавају.

Све већу важност узима у Далмацији гајење индустријских биљки а међу њима големе сразмере је узело гајење бухача («хризантеме») који се много извози нарочито у Америку. Много су од њега претрпиле шуме у Далмацији, а сада је ипак настао застој у том артиклу због јаке конкуренције из Јапана.

У будуће ће све већу важност да заузима искоришћење многобројних и по својој лековитости и мирису чувених лековитих и ароматичних биљки као што је у првом реду рузмарин.

Паралелно са пољопривредом развија се пољопривредна индустрија у коју у првом реду спада индустрија десертних вина, ракије, ликера и т. д. која се је најјаче развила у Шибенику и Сплиту где постоје неке старе фабрике а подижу се увек нове фабрике и дестилерије од којих су многе, као Морпурго, Бузолић и друге, добиле већ велики реноме по финоћи и укусу тих специјалитета.

Као што смо већ видели лековито и ароматично биље искоришћује се већ и индустријски и то од самих пољопривредника помоћу њихових задруга од којих су најважније оне у Милни на о. Брачу и у Брусју и Грабју на острву Хвару.

Бухач се такођер у мањим количинама већ меље и у Далмацији у Шибенику, на Хвару, у Дубровнику и т. д. а врше се већ напори и за његову даљу индустријализацију и подизање фабрика бухачевог сапуна и т. д. Далмација производи око 1200 до 1300 тона бухача.

О индустријализацији рибарства и конзервасању морске рибе било је већ говора. Млинови су већином малени, сељачки али има и неколико већих. Та индустрија не игра већу улогу. Производња уља је у уској вези са маслинарством. Уља она има неколико али не играју још знатнију улогу у привреди Далмације премда би то могле и требале. Вишња игра важну улогу и за домаћу индустрију ликера и за експорт нарочито у Америку.

Као што се види једном смишљеном и напредном пољопривредном политиком Далмација би се за известан број година могла да претвори из пасивне пољопривредне земље у активну, из крша у шумовиту земљу, из сиромашне у богату, али на сву срећу и поред ових могућности, а и поред великог блага који јој лежи на мору у поморству и бродовљу и у мору и на морском дну, има још једно велико и делом откривено, а делом

Још скривено благо баш у оном њеном дивљем и на око стерилном кршу.

Највећа богатства и права будућност Далмације се ваљда крију у њеном голом камену и под високим њеним планинама и мочварним пољима. У прадавно доба био је већ на гласу њен бели и пребели камен, и данас га још знаде и Беч и Београд и многе друге вароши по њиховим најлепшим грађевинама саграђеним из белог брачког, хварског, трогирског и корчуланског камена. Са бољим комуникацијама и олакшицама у тарифама далматински мајдани, каменорезачке и клесарске задруге ће да живље прораде и да помогну лепоти и изгледу нових архитектонских творевина југословенских неимара. И Енглези су се после рата заинтересовали за то благо и отворили свој мајдан у Сегету код стародревног Трогира.

У Дрнишу и другим местима пронађени су и раде мајдан и мермера. Но за сада је за Далмацију најважнији камен : сплитска мекана и једнообразно састављена тупина («камен лапорац», франц.: *marne*, енгл.: *marl stone*), на чијим огромним лежиштима се подигла највећа индустрија Далмације : фабрикација Портланд цемента. Садашња је продукција преко 1 милијон тона годишње од чега отпада на извоз пола милиона.

Много обичнији пак камен кречњак служи као сировина великим фабрикама друштва »Суфид« за фабрикацију великих количина *Calcium Cyanamida* (40 хиљ. тона годишње) и Карбида (до 50 хиљада тона годишње т. ј. $\frac{1}{6}$ целе светске продукције).

Далмација је уједно трећи продуцент на целом свету у толико траженом баукситу, алуминијевој руди која се сада у великим количинама (око 100 хиљада тона годишње) извози у Америку и Немачку.

Али Далмација још давно пре рата је извозила и још извози њезин мрки угаљ код Сиверића и Велушића, а за време рата отворила је нове угљене руднике код Сиња и Книна.

Чувена су и њезина налазишта асфалта од којих два раде и извозе. Затим садра (гипс) острва Виса и околице Сиња. На најјужнијем њеном делу већ давно се истражују рудници живе.

Напретку Далмације међутим, њезиној индустријализацији и што интензивнијем искоришћењу свих њезиних богатстава ће да у највећој мери олакшају и помогну њене моћне водене снаге. Енергија њених кратких али стрмих и водом богатих река.

Рачуна се да Далмација располаже са преко 200 хиљада коњских снага, од којих је до данас искоришћено и ради око 60.000. Калкулације показују да је уштеда на угљу на овај начин око 1 милијон динара дневно. Следствено кад би се искористила целокупна водена снага Далмације та би дневна уштеда изнела готово четири милијона динара. Најбоље су то знали да искористе Италијани оснивањем великог друштва »Суфид« које је саградило неколико електричних централа на реци Крки и Цетини од којих сама она на водопаду Губавици производи 36.000 К. С. са инсталцијама за производњу даљих 36.000.

С обзиром на већ постојеће фабрике истог друштва у којима се производе нитрогенска једињена у сврхе ђубрења, осветлења и производње муниције (експлозива) и на велики извоз њихових продуката по целом свету, очигледно је колико се још пружа могућности за искоришћење далматинског камена за ове фабрике. Једну од најјачих улога играће ове хидроелектричне централе за терање машина у будућим фабрикама, за осветлење, за погон локомотива на железницама и омогућиће подизање домаћих фабрика алуминија и гвожђа, а доцније и других руда којих има на претек у целој Југославији. Далмација већ има и своје текстилне фабрике, фабрике кожа, сапуна, свећа, боја, опека, нарочито је велика инд. тестенина, азбестног шкриљевца и многе друге.

У далматинску привреду спадају још многи њезини специјалитети, а да споменемо међу осталима само и њена уметничка везива, а нарочито чувене далматинске чинке које су у своје време побудиле сензацију у Бечу и другим културним центрима својом савршеном и префињеном израдом.

Поред те скромне и тихе привредне гране много бучнија је далматинска туристика. Прилив странаца у романтичну Далмацију је сваке године већи. Већ је и сама Аустрија морала да због све већег интересовања странаца преко ондашњег аустријског Lloydа заведе чисто туристичке паробродске пруге дуж целог приморја које је на жалост рат прекинуо а после рата нису се више у тој форми појавиле. Сада велике стране компаније, италијанска Cosulich Line, енглеска Cunard Line, White Star Line, немачка Hamburg-Amerika Linie почеле су да заводе и далматинске вароши у програм њихових медитеранских путовања и плод тога биле су велике посете странаца Далмацији за последње две године. Нарочито је велико интересовање

Чеха и Немаца који врло радо долазе на наше приморје. Број странаца који су се зауставили неко време на нашем приморју варира око цифре од 100 хиљада. Велики је недостатак даљем развиту те гране недовољан број хотела, а готово потпуно непостојање великих модерних хотела. И у том правцу чине се напори, а нарочито је за то заслужна организација »Путник«, али без учешћа страног капитала тешко да ће се успети.

Унапређењу Далмације нарочито ће много да допринесе њезино везивање са унутрашњости и иностранством помоћу подесних железничких веза и паробродских пруга. Најтежи је проблем грађење и финансирање тих нових пруга од којих се нарочито истичу: Унска пруга, пруга Сарајево—Сплит, пруга Горажде—Фоча—Дубровник, пруга Ниш—Бос. Митровица—Бока.

Недостатак се осећа у паробродским везама са Средоземним и Црним морем и сада се на томе ради да се тај недостатак уклони.

На тај начин подићиће се важност далматинских лука од којих неке као што су Сушак, Шибеник, Сплит, Метковић и Дубровник већ имају повећу интернационалну важност. Њима још много недостају пристанишне направе као кранови, *entre-pots*, колосеци и пристаништа са већим дубинама. На свему томе се (истина још у скромним мерама) ради и њихов брзи развитак правда те неопходно потребне инвестиције. Улога тих лука је већ и данас врло велика у односу на трговину читаве земље. И поред недовољних веза већ данас се преко њих креће преко четвртине читавог извоза Југославије од чега половина отпада на сам Сплит највећу југословенску луку.

Из овог летимичног и доста површног приказа привреде и привредних могућности Југославије може да се закључи колика су њезина богатства и поред њеног садашњег релативног пасивитета и сиромаштва и како важну улогу она игра у Краљ. Срба, Хрв. и Словенаца и каква велика будућност њу чека буде ли се остварио и мањи део неколиких реалних и не баш тешко изводљивих пројеката.

Њезино рудно богатство у вези са њеним хидрографским снагама створиће моћну индустрију метала, поред увећања већ постојеће инд. цемента, и нитрогенских једињења. Мелиорација њених поља и пошумљење њених врлети са смишљеном аграрном политиком даће нови подстрек заосталој пољопри-

вреди и створиће крепку базу за моћну пољопривредну индустрију. Организовано рибарство поред јефтине хране локалном становништву даће и плус за извоз у унутрашњост и на страну. Боље комуникације са унутрашњости и јачи продуктивитет на самом приморју увећаће саобраћај и трговину у лукама и њихову интернационалну важност, а те боље комуникације у вези са хотелима и конфором за странце створиће од те јужне Норвешке пријатну атракцију, благо одморилиште и лечилиште за доконе или уморне странце.

Славко Сиршћевић.

Осигурање живота — математичка резерва

Сва наша осигуравајућа друштва, баве се осигурањем живота, и то скоро свако жели: да заврши годишњи биланс са што већим осигураним капиталом.

Наш народ који је у раније доба осигураван у својој фамилијарној задрузи, а коју је развитак друштвених прилика лишио овог и других задатака — нагнан тежином новог стања животних прилика, осигуравањем живота, решава извесне своје фамилијарне проблеме. Раније су били ретки осигураници. Данас, благодарећи јакој пропаганди осигуравајућих друштава, осигурање живота хвата све више корена у широким народним масама — број осигураника расте великом брзином. У колико је теже економско стање, у толико сваки појединац више мисли о својој породици у случају смрти. Осигурање није луксуз, већ једна стварна народна *потреба*. Закони развитка доносе све озбиљније прилике, и оне ће нам дати све већи број оних, који ће кроз осигурање живота тражити *своју заштиту*.

Ради овога сматрамо: да ће бити потребно јавно и популарно проговорити коју реч о *конституисању математичких резерви код осигурања живота*.

Математичка резерва је најбоља гаранција за здраво просперирање осигуравајућих друштава, и уједно најбоља гаранција за осигураника, да ће им осигурана сума бити исплаћена у смислу *уговора о осигурању*. У конституисању ових

резерви, налазе се обострани интереси : уговарача и државе, као контролне власти и обавезног носиоца здравог морала у интересу доброг развитка осигуравајућих друштава и сигурног обезбеђења широких слојева народа. Рђавим радом при конституисању ових резерви, све би три стране дошле у тешку и очајну ситуацију.

Узмимо осигурање у случају смрти за једну утврђену суму. Ризик смрти сваке године, у колико је човек старији — по табlici морталитета, све је већи. У првим годинама осигурања, ризик је за осигуравајућа друштва мали и он из године у годину расте, те би и осигураник требао да плаћа сразмерно ризику, прву малу, а онда све већу и већу премију. Према овоме би Осигуравајућа друштва, требала да у напред утврде : да осигураник плаћа премије које се сваке године повећавају да би се тачно покрио повећани ризик смрти. Тада би премија у почетку била врло мала, да после десет или петнаест година постане тако велика, да би осигураник морао напустити осигурање и одрећи се благодети толико година свога старања да се често — економишући осигура. (Ранији покушај са женидбеним и укупним друштвима.) Да би се отклонила та незгода, установљено је : *да премија буде за сво време трајања уговора о осигурању једнака*. Ова једнака премија је, разуме се сувише велика у првим годинама осигурања, и сувише мала потом за покриће ризика годишњег морталитета доцнијих година. Вишак премија примљених за време првих година осигурања, ставља се у *резерву* да буде употребљен доцније, у моменту када годишње премије постану недовољне за покриће годишњег ризика смрти. Из укупности ових резерви, конституише се *математичка резерва*. Према овоме, математичка резерва представља, разлику између премије коју друштво прима од осигураника за време прве године осигурања, и премије коју би овај нормално требао да плаћа. Даља теориска разлагања, комплицирала би популарност овог питања. Зато одмах прелазимо на један пример :

Осигураник који треба друштву за 20 година осигурања да по својој полиси исплати 40.000 динара ; имао би, према ризику, да првих година плаћа незнатне суме на име премије. Узмимо да прве године плаћа 20 динара ; друге 40, треће 60, динара ; Десете 700 динара и осамнаесте, премија би достигла 6.000 динара, а двадесете *још више*. Друштво одређује једну *исту* премију за све године на пр . 2.000 динара. Ако је осигу-

гураник требао прве године да плати само 20 динара ; друштво је обавезно да 1.980 динара остави у резерву, као и осталих година, где је примељена сума већа од оне, која би према ризику требала да буде примљена. Кад наступе године, када би осигураник, према ризику требао да плаћа већу премију од 2.000 динара, онда се из *математичке резерве*, потребна сума додаје, тако да се на крају једног осигурања, математичка резерва потпуно употреби.

У целом свету, друштва су законски обавезна на конституисање математичких резерви, и овај део рада, подлежи нарочито *строгој државној контроли*. У Француској, закон о надзору и контроли друштва за осигурање живота од 17. марта 1905. г. не само да обавезује друштва на конституисање резерви (по чл. 6.), већ и наређује : да друштва ту математичку резерву конституишу на начин, како буде прописао Саветодавни Комитет надлежног Министарства Рада (чл. 9. тачка 5. у в. чл. 16.) На основу овог закона, издан је и одобрен *декрет* од 20. јануара 1906. год. У њему је тачно предвиђено, како се израчунава сума коју друштво задржава на име својих трошкова за стицање осигурања, за своје опште трошкове, за наплату премија, и формуле по којима се обрачунава математичка резерва. Обрачунавање ове резерве врши се за сваки случај засебно. Висина резерве зависи : од врсте осигурања и таблице ; од старости приступању у осигурање ; од времена колико је протекло од дана осигурања до дана када се израчунава математичка резерва и др.

Из овог популарног излагања, може се лако утврдити : да математичка резерва није *својина друштва, државе, банака*, или кога другог, већ само *улагача осигураника*. Математика не признаје изреку код нашег народа омиљену за друге циљеве : »Сви за једног, једна за све«. Она тражи да сваки за себе учини што може, и да од својих *уштеда* — које друштва конституисањем математичких резерви паметном и *математичком* политиком чувају и добро укамаћују за дане кризе и обезбеђења — очекује своје осигурање рђавог случаја и старости. Математичке резерве нису суме са којима се сме шпекулисати у трговини или на берзи. Оне се не употребљавају ни за какве несигурне циљеве. Оне се чувају у најсигурнијим објектима, које државна власт треба да прописује и гарантује. Оне се не смеју мешати са другим гранама осигурања. У овоме је математички и морални интерес осигуравајућих друштава и осигураника живота.

Мир. Обрадовић.

ПРИВРЕДНА ХРОНИКА

Из праксе Државног Савета

У прошлом броју саопштили смо случај тужбе управног одбора фабрике хартије М. В. а. д. из Београда, која је била поднета Државном Савету противу решења Министра Трговине и Индустрије, којим је поништен збор акционара исте фабрике, одржан на дан 30. децембра 1925. г., и тамо смо опширно изнели цео рад по овој ствари и саопштили пресуду Државног Савета, којом је поништено горње решење Мин. Трговине и Индустрије односеће се на рад збора акционара исте фабрике.

Сада ћемо по истоме случају да саопшtimo једну одлуку Државног Савета, која је врло интересантна с погледом на предмет који је њоме расправљен. Ствар је у овоме : пресуда Државног Савета од 8. јуна 1926. године бр. 13734-26, којом је поништено речено решење Министра Трговине и Индустрије, а која је достављена како странки тако и Министру Трговине и Индустрије, остала је од стране надлежне управне власти одн. од стране Мин. Трговине и Индустрије неизвршена, тако да управна власт за читавих девет месеца није донела никакву одлуку по овој пресуди Државног Савета. Због тога је, странка — управни одбор пом. фабрике, у смислу чл. 43. закона о Државном Савету и Управним Судовима, поднела жалбу Државном Савету следеће садржине :

»По тужби нашој противу решења Господина Министра Трговине и Индустрије од 27. марта 1926. године Бр. 257, а по предмету питања важности и уредности одлуке ванредног збора акционара нашега друштва, одржаног 30. децембра 1925. године Државни Савет пресудом својом од 8. јуна 1926. г. бр. 13734-26 уважио је нашу тужбу и поништио нападнуто решење Министра Трговине и Индустрије, којим је Министар ненадлежно и неовлашћено био поништио рад поменутог збора. Примедбама своје пресуде Државни Савет обеснажио је све разлоге министарског решења и забацио нове наводе из министровог одговора на тужбу пошто су без вредности у овоме спору.

Та пресуда Државног Савета достављена је Г. Министру почетком јула ове године и примљена у Министарству 8. јула 1926. године и заведена под VI. Бр. 3218.

Пошто оваква пресуда Државног Савета захтева издавање новог управног акта — решења Министровог у смислу примедба Државног Савета (чл. 34. зак. о Државном Савету), међутим Министар нам ни после три месеца од пријема горње пресуде није доставио никакво решење нити га у опште донео, принуђени смо жалити се Државном Савету и молити да Државни

Савет у смислу чл. 43. зак. о Државном Савету и Управним Судовима сам донесе решење, које ће потпуно заменити очекивано решење Г. Министра Трговине и Индустрије и у духу наше тужбе бр. 8596-26 одбацити као неосновану и неумесну жалбу М. В. на поменути ванредни збор акционара а радњу збора огласити законитом, правилном и правоћном.

Молимо Државни Савет за хитно решење овога предмета, јер ово је већ десети месец како је рад друштва и Управног Одбора услед овакво погрешним радом управне власти потпуно укочен на штету великих материјалних интереса Државе и акционара.

Пошто ово није тужба противу Министровог решења, већ жалба што Министар није донео решење у смислу извршне пресуде Државног Савета (чл. 42), те нема места достављању ове жалбе на одговор јер би то одлуку још више одложило, молимо Државни Савет да само затражи односна акта и затим донесе своје решење, јер закон не признаје управној власти никакво извињење.

По овој жалби, Државни Савет је донео следећу одлуку:

»По жалби М. В. Министар Трговине и Индустрије својим решењем од 27. II. 1926. г. бр. 257, поништио ванредни збор акционара горњег друштва од 30. XII. 1925. г. као неправилан.

По тужби пак данашњег тужиоца Државни Савет пресудом од 8. VI. 1926. године бр. 13743-26 поништио је ово министрово решење.

Овим поништајем решења постали су и закључци реченог збора извршни.

Према томе је захтев жалиоца, да Државни Савет по чл. 43. закона о Државном Савету и Управним Судовима суплирајући административну власт донесе своје решење, неоснован, јер у овом случају поништење Министровог акта пресудом Државног Савета у опште *не повлачи са собом доношење новог управног акта од стране министра*, јер се мора претпоставити, да су закључци споменутог збора по самом закону постали извршни у целом обиму у колико нису били Министровим решењем поништени а поништењем тог Мин. решења постали извршним и у овим деловима.

Према оваквим разлозима изнетим у поменутом решењу Државног Савета питање се поставља, да ли је у овом конкретном случају Државни Савет правилно овај предмет расправио, и да ли се може узети, да је овде био такав случај, да се не тражи издавање новог управног акта који има да дође као последица пресуда Државног Савета, но да је самом пресудом Државног Савета овај управни акт постао ништав, односно тачније речено, рад збора акционара пом. фабрике постао извршан па према томе и снажан, као што се то наводи у разлозима решења Државног Савета од 19. новембра 1926. г. бр. 38588, које смо ми већ овде цитирали, без икакве нове интервенције управне власти, одн. Министра Трговине и Индустрије.

С погледом на лаконизам нашег законодавства о томе, а то су одредбе закона о Државном Савету и Управним Судовима, може се рећи, да је питање о томе заиста веома спорно. Свега две одредбе пом. закона говоре о томе. То су чл. 42. и чл. 43. истог закона. Одмах, да их јасноће ради, наведемо. Чл. 42. гласи : »Пресуде Државног Савета и извршне (правоваљане) пресуде управних судова обавезне су за управне власти. Ове не могу противу воље тужиоца ништа учинити што би тим пресудама било противно«. Чл. 43. гласи : »У колико пресуде Државног Савета и управних судова захтевају издавање новог управног акта, а управна власт га не донесе у року од три месеца од кад јој је достављена пресуда, има онај, у чију је корист донета пресуда, право да се жали Државном Савету. Државни Савет донеће у томе случају решење, којим се потпуно замењује управни акт«.

У пракси цело то питање своди се на ово : шта ће се узети за критериум, да ли је у једном извесном појављеном случају потребно издати нов управни акт на основу пресуде Државног Савета односно управних судова, да би се извршила реституција повређеног права управ. акта или не. Другим речима, у којим ће случајевима управни акт бити ништав самом пресудом Државног Савета односно управног суда као таквом, дакле ео ipso и иста пресуда одмах имати непосредног дејства међу странкама, а у којим ће случајевима тек на основу пресуде Државног Савета, управна власт бити дужна да донесе нов управни акт, који ће бити саобразан пресуди Државног Савета или управног суда, и тек тада произвести правно дејство у одељку на странке. Чл. 43. пом. закона само каже »У колико пресуде Државног Савета и управних судова, захтевају издавање новог управног акта«, међутим у закону се не поставља никакво правило као критеријум за оцену у којима ће случајевима бити потребно издавање тог новог управног акта на основи једне извршне пресуде Државног Савета или управног суда. Кад тај критеријум није законодавац поставио, остаје да се он пронађе у пракси, али је само тешкоћа у томе, што је тај критеријум у пракси тешко наћи, те остаје да се то питање цени казуистички, од случаја до случаја. Међутим, и сам смисао чл. 42. пом. закона, узимајући га чисто по његовоме слову, није тако јасан и опредељен. По тој законској одредби као што се види, пресуде Државног Савета или управних судова, обавезне су за управне власти, што значи, *да управне власти мароју по тим пресудама поступити*. Управне власти поступајући по тим пресудама има да раде онако, како је то прописано за рад тих власти, т. ј. оне акцију свога рада манифестују решењима или наредбама што значи, једним својим актом, *правним актом*, дакле једним актом који је познат под именом *управног акта*, који једини као такав *има правну снагу*, а не обичним материјалним операцијама, које исто тако са своје стране представљају

активност управне власти, али које не садрже у себи никакву правну снагу већ само извођење онога што се управним актом садржи. Материјална операција може бити само *последица управног акта, једног правног акта управне власти*. Да се до те материјалне операције дође мора да постоји један правни акт саме управне власти). *L'acte juridique*, док сама пресуда управног суда као таква, без потребне акције управне власти, остаје мртво слово на хартији. Из тога као неминовно излази, да се смисао чл. 42. има схватити тако, да се обавезност одлука управних судова за управне власти састоји у издавању једног новог управног акта, јер иначе ако би се смисао поменуте законске одредбе схватио ма на који други начин, ова би одредба била доиста неразумљива. Обавеза управне власти из чл. 42. пом. зак. баш се и састоји у томе, да она изда један такав акт, којим ће пресуда управ. суда бити извршена.

Ако би се усвојило гледиште Државног Савета, изнето у његовом горе поменутом решењу, а према свему што је до сада речено, онда би се дошло до тога, да пресуда Државног Савета има у овоме случају снагу и дејство самог управног акта. Из тога излази као логична последица, да више није потребна никаква *правна радња активне администрације*, већ је пресуда Државног Савета та која замењује управни акт. Ако би се ово узело, према гледишту Државног Савета као тачно, онда би чл. 43. закона о Државном Савету и Управним Судовима директно био непотребан, пошто чл. 42. као што се из овога види, по мишљењу Државног Савета, ово питање дефинитивно решава. У ствари, одредба из чл. 43. поменутог закона и јесте та, која ствара целу пометњу у пракси, услед недостатака законског критеријума за оцену питања, када је потребно издавање неког управног акта а када не по пресудама управних судова.

Као што се из свега овога сада јасно види, одредбе чл. 42. и 43. закона о Државном Савету и Управним Судовима, нису тако јасне и одређене, и схватање ових прописа, као што смо раније напоменули, може доиста у пракси да постане спорно као што је то у осталом и у овом конкретном случају.

По нашем мишљењу, решење Државног Савета бр. 38588 није правилно, ма како иначе биле нејасне и контрадикторне одредбе напред поменутих чланова закона о Државном Савету и Управним Судовима. Критеријум за једно правилно решење по оваквим питањима, ми изводимо из општих принципа постављених за рад административних власти. Према томе, ми би смо овај конкретан случај овако решили. Кад је Државни Савет пресудом својом бр. 13734 поништио решење Министра Трговине и Индустрије, а којим је решењем министровим поништен рад збора акционара поменуте фабрике по жалби М. В. и осталих онда је за управну власт, одн. за министра Трговине и Индустрије, самим тим створена једна правна обавеза из чл. 42. закона о Државном Савету и Управним Судовима, да по

истој пресуди Државног Савета и поступи. Како ће он то учинити? Несумњиво на тај начин, што ће сада донети једно друго решење, којим ће жалиоце противу рада реченога збора акционара одбити од њиховог тражења да се тај рад збора поништи. Пошто је раније решење министра Трговине и Индустрије, које је као неправилно нападнуто пред Државним Саветом, поништено напред поменутом пресудом Државног Савета, то постоји законска претпоставка, да то решење Министра Трговине и Индустрије *ab initio* није ни постојало, те ово друго решење, које, Министар после пресуде има да изда по наређењу чл. 42. истог закона, он га у исто време издаје и по првашњем тражењу жалилаца, који као покретач целе ове административне радње, морају на крају крајева знати у каквом се они правном положају налазе. Министар је сада дужан да решењем одбије од тражења да се рад збора поништи, у смислу пресуде Државног Савета, а у вези чл. 42 зак. о Држ. Савету и упр. судовима.

Овим је мислимо у исто време до очигледности показано, да управна власт не може друкче да поступи по пресудама управних судова до на тај начин, што ће издати један други управни акт на место онога који се ништи, а који ће бити конформан одлуци Државног Савета или управног суда, који као управно-судски органи се баш и разликују од активне администрације у томе, што не могу издавати управна акта која ће имати непосредних правних последица у спољнем свету, већ се њихова улога састоји само у томе што ће својим одлукама, које су са своје стране снабдевене правном снагом у смислу чл. 42. закона о Државном Савету и Управним Судовима, упућивати органе активне администрације на законит и правилан рад. Све ово у толико пре, пошто по нашем законодавству постоје само *спорови поништаја управних аката* (*Contencieux de l'annulation*); пред Државним Саветом и управним судовима, могу се нападати само *управни акти као такви*, а не и остале радње администрације, које не би имале овај карактер, рецимо извиђање чисто материјалних операција и т. д. Код нас не постоји *Contencieux au Fond*, као што је то случај у Француској, да би и саме пресуде управних судова имале други значај, но што их сада имају по нашем позитивном праву. Тиме се њихова улога као органа који врше правну контролу над радом администрације потпуно исцрпљује, после чега остаје још само једна активност управних власти чије се одлуке једино у стварности непосредно осећају.

Д-р Д. Д.

Поштанска Штедионица у 1926.

Генерални директор и надзорно веће Поштанске Штедионице поднели су извештај о свом раду у пословној 1926. години. Према Закону, тај се извештај подноси Министру Пошта, али он има интереса за шире кругове, јер ова установа из године у годину представља једну јаку и солидну кредитну организацију. Из тога извештаја саопштавамо овде важнија места.

Стање улога по чековним рачунима износило је крајем децембра:

	Динара
1919	19,187.327,93
1920	50,986.466,41
1921	200,744.436,84
1922	226,347.894,34
1923	242,439.536,97
1924	296,241.358,84
1925	348,196.021,71
1926	368,230.724,68

Улози су били расподељени по Дирекцијама на дан 31. децембра 1926. год. овако :

Београд	Сарајево	Љубљана	Загреб
94,139.509,26	104,163.470,33	66,997.978,62	102,929.766,47

О разгранатости пословних веза Поштанске Штедионице најбоље се добија слика из следеће таблице о занимању (професији) власника чековних рачуна. Од укупног броја (13.627) имали су чековне рачуне код Поштанске Штедионице :

Државна надлештва	452
Самоуправна надлештва	148
Школе	50
Црквене власти	118
Новчани заводи, осигуравајућа друштва и задруге.....	1.752
Индустриска и трговачка подuzeћа	7.562
Новине	521
Удружења и клубови	1.153
Разни	1.871

У последње време, Држава се служи све више услугама Поштанске Штедионице, како за наплату порезе, такса и других својих прихода, тако и за исплату плата, пензија, инвалида, одашиљање новца из једног места у друго разним надлештвима и т. д. Исто тако и велике градске општине наплаћују своје таксе (за воду, осветлење и т. д.) и врше своје исплате преко Поштанске Штедионице. Тиме оне у знатној мери олакшавају своју благајничку службу, а публици се знатно штеди дангубљење и многе непријатности. — Насупрот Народној Банци, која још ништа није предузела да се уштеђевине наших емиграната сигурно пренесе у отаџбину (и ако је предвиђено и Статутом), — Поштанска Штедионица

показује и у том погледу леп успех. У току 1926. дошло је преко ове установе из Сједињених Држава С. Америке 21.240 упутница у износу од 583.705 долара.

Од 1. јула 1926. године Поштанска Штедионица је почела са издавањем својих штедних књижица. И ако је у овом свом пословању веома стегнута законским прописима, јер се на једну књижицу може уложити највише 25.000.— динара, и на улоге се може плаћати највише 4% камате нето, ипак су уложне књижице Поштанске Штедионице узбрзо нашле најтоплији пријем код широких слојева нашега народа. До 31 децембра 1926. године издато је 12.503 књижице са укупним улогом по њима у износу од Дин. 8,521.602,35. То значи да један просечан улог по уложној књижици износи динара 782,11. Ово је доказ, да се овим књижицама служе поглавито сиромашнији слојеви нашега народа.

Главни разлози због којих су књижице Поштанске Штедионице стекле овако велику популарност и овако се нагло шире (крајем фебруара 1927. год. било је већ 14.617 књижица са укупним улогом од 11,460.133,67 дин.) што се овакве уложне књижице могу добити преко сваке поште у нашој Краљевини, ма и у најзабаченијем селу, и што се улагање по овим књижицама може продужити ма код које поште, а тако исто и новац се може подизати ма код које поште; што за улоге по овим књижицама гарантује Држава; што се на улоге по овим књижицама до износа од 2.000.— дин. по свакој књижици, не може ставити ни забрана ни стећи заложно право, нити се књижица до тог износа сме узети у попис (аналогија § 471. Грађанског Судског Поступка по коме се не може земљораднику продати извешан минимум земље са припадностима за обраду, као и занатлијама најнужнији алати за рад и т. д.); штедна књижица издаје се бесплатно и ослобођена је плаћања таксе; преписка са Поштанском Штедионицом у предметима чековног и штедног промета ослобођена је поштарине.

Сви су изгледи, да ће се ова грана рада Поштанске Штедионице врло брзо развити у још већој мери и дати импозантне резултате, нарочито ако се законски повећа износ сума које се могу улагати на једну књижицу, да би се служење Поштанском Штедионицом омогућило и средњим и богатијим слојевима нашег народа. Пошто улози по штедним књижицама показују далеко већу стабилност него улози по чековним рачунима, то ће Поштанска Штедионица тек онда моћи развити неку систематскију кредитну делатност, по извесним економско-политичким начелима, када буде прикупила веће износе улога на штедњу по штедним књижицама, у већој мери но што има улога по чековним рачунима.

За сада улога Поштанске Штедионице у кредитном погледу исцрпљивала се поглавито кредитирањем новчаних завода, према Закону и Правилнику о плодносном улагању сувишних готовина Поштанске Штедионице и њених филиала. На дан 31. децембра 1926. године кредит код Поштанске Штедионице уживало је 186 завода. Укупна сума одобрених кредита износила је на дан 31. децембра 1926. 360,597.840.— дин., укупна сума стварно реализираних кредита износила је 310,838.271,92 динара. Териториално су кредити били распоређени овако, према стању од 31. децембра 1926. године :

на подручју Дирекције

Београд	Загреб	Љубљана	Сарајево
Динара	Динара	Динара	Динара
111,278.728,38	77,431.136,—	55,849.755,—	66,278.652,54

(област београдске Дирекције обухвата : Северну и Јужну Србију, један део Црне Горе и Војводину са Сремом ; сем тога код Дирекције Београд воде се и неколики већи кредити врховних државних инстанција).

Просечна каматна стопа по овим кредитима износила је између 6 и 7%.

Кредити су дељени водећи рачуна, да се по могућности одржи сразмера са улозима прикупљеним на територији дотичне дирекције. Међутим, ова се сразмера није могла успешно одржавати у току друге половине 1926. године, јер је већина великих новчаних завода из Љубљане, Загреба и Сарајева враћала своје кредите, пошто су и сами боловали од сувишка касених готовина ; тако да је и Централа са свима својим филиалама била у немогућности, да ма где пласира, на одговарајући и потпуно безбедан начин, сав прилив улога као што је то горе изложено.

Тешкоће пласирања новца који Поштанска Штедионица прикупља по чековним рачунима леже нарочито у томе, што се улози са чековних рачуна могу повлачити без икаквог отказа, и што се врло често заиста и повлаче и у великим износима. Као пример у коликим размерама могу наступити флукуације навешћемо то, да је стање улога износило 31. марта 1926. године 240,562.362,17 динара, док је почетком године стање улога било 447,163.529,66 динара а 31. децембра 1926. године 478,623.147,39 динара.

Флукуације су дакле за близу 50% од највишег стања у години односно у апсолутним цифрама изражено, за скоро 240 милиона динара. Поштанска Штедионица мора према томе бити врло опрезна при пласирању свога новца, бирајући своје ангажмане, тако да у случају наглог одлива својих улога може и она брзо и лако повући своја потраживања, а да тиме не произведе дубље потресе целокупне народне привреде. Стога она не може давати инвестиционе кредите ни у какву сврху, нити кредитирати заводе који се ангажују претежно у дугорочне инвестиције (индустриска, шумска, рударска, грађевинарска, парцелациона и т. сл. предузећа). Отказни су рокови за кредите код Поштанске Штедионице обично 7—14 дана, а у ређим изузетцима месец дана, а врло ретко код мањих новчаних завода и код мањих ангажмана до два месеца. Ови кратки отказни рокови као и држање знатних касених готовина неизбежни су за одржање потребног ликвидитета Поштанске Штедионице. И докле год Поштанска Штедионица буде радила скоро искључиво са улозима по чековним рачунима, без икаквог свог сопственог капитала, и са једним минималним резервним фондом, она ће се морати при давању кредита руководити искључиво обзирима своје ликвидности, а тек у подређеној мери моћи ће уважавати и друге захтеве и обзире.

И ако врши све своје услуге пословном свету по врло ниским тарифама, и ако даје прикупљене улоге по тако ниској каматној стопи својим дужницима, ма да и сама плаћа на њих камате својим улагачима, По-

штанска Штедионица, која при том нема никаквог свог сопственог капитала нити друге имовине сем резервног фонда од 20 милиона динара, успева да из своје зараде, не само подмирује све своје личне и материјалне расходе, тако да општи државни буџет не терети нити једном паром свог издржавања, него још да даје држави поврх свега тога и знатне приходе.

Чист добитак за 1926. годину изнео је 22,026.888,87 динара. Ранијих година износио је чист добитак :

Године	Динара
1923	7,407.012,65
1924	18,419.651,77
1925	33,659.712,37

У 1926. години он је био мањи услед опште сагнације послова у нашој народној привреди, затим, услед знатне редукције каматне стопе, коју је Поштанска Штедионица провела у погледу својих дужника, као и услед врло слабих ефектних послова у 1926. години.

При свем том, и финансијска корист држави од Поштанске Штедионице показује се великом и са поузданошћу се може очекивати, да ће и та финансијска корист бити у будућности све већа и већа. Но, као што рекосмо много је још већа корист, коју Поштанска Штедионица чини држави и народној привреди својом организацијом, својим благајничким услугама и својим кредитним функцијама.

Стање Народне Банке

У првом тромесечју о. г. новчанична банка је прилично смањила своју металну подлогу. Док је крајем 1925. она износила 460,1 милиона динара, а крајем прошле године свега 438,7 милиона, за три месеца ове године опала је за читавих 33 милиона. Само у месецу марту опадање је 23,7 милиона. Готовина у кованом злату и сребру скоро је непроменљива, али се непрестано смањује сток девиза.

Докле је 31. децембра прошле године, било у депоима на страни у разним валутама 334,3 милиона, дотле је крајем марта било свега 300 милиона. Ова појава није повољна и она нам даје рђаву прогнозу за покриће нашег динара. Једино се може рачунати, да ће се реализовањем зајмова на страни (30 милиона долара од Блера) ситуација поправити и потраживање државно на страни повећати, па тиме донекле и покриће новчаница поправити.

Зајмови су, с обзиром на стање од 28 фебруара ов. г. показали слабије промене. Сад се у велико врши ревизија старих, редовних кредита и одобравање нових, те се може очекивати да ће се менични портфељ нешто и појачати. Иначе се све већи

банке жале на обиље новца, те имају све мање потребе да апелују на реесконт код новчаничне банке.

Државни дуг у свима позицијама без промене, сем у рачуну привремене размене. Овај се рачун и току месеца марта смањило за 12,8 милиона динара.

После збора акционара, од како је Народна Банка почела да врши замену привремених акција сталним акцијама, осећа се извесно повећање курса банчаних новчаница. Докле су пред исплату купона продаване по 4400—4500 динара, данас њихов курс (без купона) износи преко 4700 динара. Разлог овоме треба тражити и у смањивању каматне стопе на улоге

АКТИВА

	28.-II 1927.	31.-III 1927.	За месец дана + или —
МЕТАЛНА ПОДЛОГА:			
у кованом злату	87,2	87,4	+ 0,2
у кованом сребру	17,5	17,5	—
у страниј монети	0,5	0,1	— 0,4
у депоима на страни у разним валутама	323,6	300,1	— 23,5
Укупно	428,8	405,1	— 23,7
ЗАЈМОВИ:			
на менице	1.108,9	1.103,2	— 5,7
на хартије од вредности	230,6	218,8	— 11,8
Укупно	1.339,5	1.322,0	— 17,5
ДРЖАВНИ ДУГ:			
рачун за откуп крунских новчаница	1.114,1	1.114,1	—
рачун привр. и сталне размене	334,1	321,3	— 12,8
по зајму на бонове обрт. капитала	966,3	966,3	—
по зајму на бонове по ванр. кредитима	2.000,—	2.000,—	—
Укупно	4.414,5	4.401,7	— 12,8

ПАСИВА

Главница Дин. 50,000.000 у кованом злату			
од ове уплаћено	30,0	30,0	—
Резервни фонд	9,48	9,71	+ 0,23
Новчанице у течају	5.502,2	5.476,0	— 26,2
РАЗНЕ ОБАВЕЗЕ:			
по жиро рачунима	435,7	434,5	— 1,2
по разним рачунима	265,7	266,0	+ 0,3

и што је у овом тренутку овај папир са највећом рентом, бољи него и државни папири.

Циркулација новчаница незнатно се смањила : креће се око пет и по милијарди. Стање жиро рачуна такође без великих промена.

У појединостима стање је било као што се види на стр. 308.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Luka Aleksandrovo (Ploča)

Izdanje Trgovačke i Obrtničke komore za Bosnu i Hercegovinu

Naša morska obala sve tamo od Sušaka pa do Boke Kotorske razvijena je u znatnoj mjeri pa stvara veliki broj naravnih luka i uvala koje bi se bez velikih poteškoća dale izgraditi u dobre luke. Prema tome nije ni čudo što mi na našoj jadranskoj obali imamo nekoliko luka, koje aspiriraju da država sve poduzme kako bi se njihova interesna sfera znatno proširila. Tako Sušak, Šibenik, Split, Dubrovnik i Kotor imaju ambiciju da u toku vremena postanu našom glavnom lukom, pa sve poduzimaju kako bi čim prije došli do presudnog značenja u našoj pomorskoj trgovini. Nu dok te zahtjeve izgrađenih luka i većih gradova još razumijemo i ako ne opravdavamo, čudom se čudimo što se postavljaju zahtjevi i prijedlozi da se skroz neizgrađene luke i uvale imaju podignuti na stepen naše glavne luke, luke u kojoj bi se imao koncentrirati gro našeg uvoza i izvoza.

Poznata je stvar da lučki promet mora da je koncentriran na jednom mjestu ako će se razviti življi promet. Pojedini parobrodi koji će ulaziti u Jadransko more pristajat će i u naše luke samo onda, ako ima probabilnosti da će učiniti i izvjesne trgovačke operacije, da će naime istovariti ili utovariti izvjesan kvantum robe. Jasno je da čim je veći broj luka tim je manja probabilnost da će u pojedinoj luci biti dovoljno robe za utovar i istovar za svakog parobroda koji pristaje u te luke. Kad bi bilo moguće svu našu pomorsku trgovinu koncentrisati u jednoj jedinoj luci, prilika za utovar i istovar robe bila bi takova da bi u tu luku pristajali svi parobrodi koji ulaze i izlaze iz Jadrana. Time bi ta luka bila povezana sa skoro svim važnijim svjetskim lukama pa bi naša privreda imala izravan kontakt sa privredama drugih nacija.

Ostanemo li mi pri sistemu da imamo nekoliko jednako važnih luka, onda sve te luke uzete pojedince imati će tako neznatan promet da se ni jednom inozemnom parobrodu neće isplatiti pristajati u sve naše luke i naš će se promet sa inozemstvom i dalje odvijati preko Trsta i Rijeke. U cilju da dođemo do izravnih veza sa inozemnim lukama, mi moramo poduzeti da glavni dio našeg prekomorskog prometa koncentriramo u jednoj luci a da ostale služe lih za odvijanje lokalnog prometa i prometa glomazne robe njihove okoline.

Na ovom mjestu ne mislimo ulaziti u raspravu koja od naših sadašnjih luka ima najviše preduvjeta da postane to našom glavnom lukom kao što ni nemamo garancije da će naša pomorsko-prometna politika biti upućena tim pravcem da iz jedne odabrane luke stvori glavnu luku. Mi samo napominjemo da su tim putem išle sve nacije pa kod svih vidimo tendenciju da se glavni dio prometa koncentrira u jednoj luci. Iznimke prave jedino one države koje leže na dva i tri mora pa prema tome moraju silom prilika imati i dvije do tri velike luke kao i one države u kojima radi geografskih (ušće plovnih rijeka) i historičkih razloga u neposrednoj blizini postoje dvije i više većih luka.

Kako smo već spomenuli kod nas se otimlju za prvenstvo u lučkom prometu na sjevernom Jadranu Sušak, na sredjem Jadranu, Split i Šibenik a na donjem Jadranu, Dubrovnik i Kotor, ovaj potonji u očekivanju izgradnje željeznice Kotor—Beograd. Tu i tamo pao bi po koji predlog da se iz Bakra, Kraljevice, Selca, Senja i još ostalih više manje odgovarajućih uvala napravi naša nova glavna luka. U posljednje vrijeme veoma se često spominje i uvala Ploče na ušću Neretve da se iz nje izgradi naša glavna uvozna i izvozna luka. A da se tom zahtjevu dade jedno veće značenje uvalu Ploče, koja note bene do danas je skroz i skroz nenapućena, prozvali su samovoljno u Aleksandrovo, e da tako toj želji dadu i jednu ultra patriotsku crtu.

Mi već danas imamo preveć izgrađenih luka koje aspiriraju da budu našom glavnom lukom, da bi mogli potpuno neizgrađene luke sa jednim nevjerovatnim troškom podizati na stepen naše glavne luke. Proste uvale pa kako god one bile prikladne izgrađuju se danas u velike luke samo u kolonijalnim državama, ili u predjelima u čijoj se blizini nalaze veliki rudnici pa se može očekivati znatan prevoz glomazne robe. Ali u krajevima u kojima postoji već nekoliko izgrađenih luka sa znatnim naseljem i koje treba tek nešto dotjerati, postaviti zahtjev da se skroz nenapućene uvale, imaju izgraditi u našu glavnu luku, znači u najmanju ruku ne voditi računa o realnosti kao ni o financijalnoj snazi naše države.

Na razne novinske članke u kojima se predlagala ova ili ona uvala kao naša buduća glavna luka nije naravno imalo smisla uopće se osvrutati. Takvih mišljenja biti će uvijek i nitko im ne će stati na kraj. Međutim kod prijedloga da se Ploče na ušću Neretve izgrade u našu glavnu luku ne smijemo zaboraviti da je on danas u posebnoj brošuri iznesen po trgovačko-obrtničkoj komori u Sarajevu pa prema tome moramo mu dati i veću pažnju.

Na odlučno pitanje dali mi na potezu naše obale između Splita i Dubrovnika potrebujemo jednu novu veliku luku odgovaramo sa odlučnim ne. Dio naše države koji isključivo dolinom Neretve gravitira ka moru nije tako znatan da bi za odvijanje toga prometa bilo od potrebe izgraditi jednu skroz novu luku. Dolina Neretve doduše najviše zasijeca u unutrašnjost naše države nu na žalost masiv Ivanplanine, priječi da sjeverni krajevi naše države mogu sa svojom robom lako dolaziti u dolinu Neretve a preko ove do mora. A krajevi sa ovu stranu Ivanplanine i koji prema tome u prvom redu gravitiraju ka jednoj luci na ušću Neretve tako su siromašni da ne dolaze u obzir za veći promet, jer osim ugljenika u Mostaru nema ni jedne robe koja bi se mogla u masi prenositi ka moru i onda u svijet. Osim toga 20 kilometara od ušća Neretve nalazi se luka Metković, doduše danas od naše države totalno za-

nemarena ali koja je ranije asorbirala dobar dio prometa koji je išao dolinom Neretve.

Kod traženja da se uvala Ploče izgradi u jednu veliku luku, naglašuje se da se hoće imati jednu posebnu bosansku luku. Taj zahtjev mogao je imati smisla u bivšoj Monarhiji kad je Bosna bila nešto posebnoga nu danas se nikako više ne može operirati sa lukama za Bosnu, za Sloveniju, Hrvatsku, Srbiju i slično, već se mora voditi računa o interesima cjelokupnosti a ovi traže da što više prometa koncentriramo u jednoj već postojećoj luci.

Spomenica šarajevske trgovačke komore upogled izgradnje luke Ploče navada, da bi u tu luku bio koncentriran čitav izvoz drva i ugljena koji danas ide u svijet preko Metkovića, Gruža i Zelenike pa računa da bi godišnji promet iznašao oko 40 hiljada vagona. Taj kvantum robe uzet je podlogom za izračunavanje rentabiliteta te luke i željezničke pruge koja bi vodila od Metkovića do Ploča.

Međutim u godini 1925 izvoz drva iznosio je :

preko luke Metković	1.790	vagona
„ „ Gruž	12.370	„
„ „ Zelenika	2.119	„
	<hr/>	
	Ukupno.....	16.275 vagona.

dakle daleko manje od po komori predviđenih 25.000 vagona. Međutim sve da se i izgradi luka u Pločama nije time rečeno da jedan dio drva neće ići u svijet preko Metkovića i Dubrovnika, jer teško da će parobrodi koji imaju da ukrcaju samo manji kvantum drva pristajati u luci Ploče, što je obzirom da ona leži po strani skopčano znatnim gubitkom vremena. Od 15.000 vagona ugljena koliko se predviđa da će ići u svijet preko Ploča, nije u prošloj godini preko južno dalmatinskih luka izvežen ni jedan jedini vagon pa pravom pitamo, sa kojom se garancijom može tvrditi da će taj kvantum ugljena biti izvežen preko Ploča.

Od stanice Gabele gdje se bosanske željeznice dijele u dva kraka i jedan ide prema Gružu a drugi prema Metkoviću, udaljen je Gruž 106 kilometara, a Ploče bi bile udaljene 25 kilometara pa je prema tome u pravcu Gruž veća udaljenost od 80 kilometara. Pruga Čapljina—Split bila bi udaljena 131 kilometar pa prema tome circa 100 kilometara dulja od veze prema Pločama.

Veća udaljenost jedne luke za samih 80 kilometara ne igra danas bog zna kakovu ulogu da bi to bio jedini razlog da se podiže jedna nova luka. Dirigiranjem izvoza bosanskog drva u Gruž ne treba nikakvih novih investicija osim proširenje obale u Gružu što je već u gradnji. Međutim dirigiranjem tog izvoza u luku Ploče treba ne samo tu luku izgraditi iz ničega nego treba izgraditi i željeznicu od Metkovića do Ploča. A pitanje je veliko pitanje da li se sve to isplati pa i predpostavivši da će godišnji promet iznašati 40 hiljada vagona.

Trgovačka obrtnička komora u Sarajevu dala je po svojim stručnjacima izračunati da bi izgradnja luke u Pločama koštala 60 milijona dinara, a željezničke pruge 22 milijona pa bi se prema tome sav taj program dao ostvariti sa 82 milijona dinara.

Kod nas je već davno ušlo u praksu da se razni statistički podaci i proračuni upotrebljavaju onako kako najbolje konvenira. Tako je i sa proraču-

natim troškom o izgradnji pruge do Ploča i luke Ploče. Pa kako bio zgodan teren jasno je, da je nemoguće izgraditi 21 kilometar pruge sa 22 milijona dinara, pa bi za tu prugu morali potrošiti bar dvostruko jer treba izgraditi nekoliko stanica, kolodvor za ranžiranje, zgrade za činovnike i željezničke radnike.

Naglašujemo da u uvali Ploče nema danas ni jedne jedine kuće za stanovanje pa bi prema tome tu trebalo sve izgraditi kao i razne urede, poimence poštu, željezničku stanicu, carinarnicu i slično pa ipak u proračunatom iznosu od 60 milijona dinara za izgradnju te luke nije predviđena ni prebita para za te zgrade a gdje su još zgrade za razne činovnike, namještenike i radnike bez kojih se ne može biti. Ni jedan dinar nije predviđen za magazine bez kojih se, ma ova luka i bila određena lih za glomaznu robu ne može biti. Nismo nikakovi stručnjaci ali smo sigurni da ma i najčednija izgradnja luke u Pločama zapala bi najmanje dvostruko od onoga što izračunahu inženjeri trgovačke komore tako da bi pruga i luka koštala oko 200 milijona dinara a da se opet ne bi bog zna što postiglo.

Da bi opravdala izgradnju luke Ploče trgovačka komora dala je izračunati što bi se uštedilo kad bi se izvoz drva i ugljena mjesto u Gružu koncentrirao u Pločama, polazeći sa pretpostavke da bi godišnji promet iznašao 40.000 vagona. Pretpostavivši da vuča jedne tone od Gabele do Gruža košta 14 dinara a od Gabele do Ploča samo 1.40 dinara izlazi da bi prenos tih 40 hiljada vagona koštao do Gruža 5,600.000 dinara a do Ploča 560.000 hiljada pa bi se prema tome postigla uštednja od 5 milijona dinara godišnje. Doduše, komora izračunava koliko bi se još uštedilo na kraiom cirkulaciji vagona na pruzi Gabela—Ploče nego na pruzi Gabela—Gruž, nu takove kalkulacije ne možemo uzeti ozbiljno jer vode do apsurd.

Prema tome kod izvoza od najmanje 40 hiljada vagona glomazne robe, prevoz na Ploče bio bi za 5 milijona dinara jeftiniji nego prevoz na Gruž, pa je pitanje da li se isplati izgraditi jednu novu luku i utrošiti 200 milijona dinara da se dođe do te uštednje od 5 milijona dinara. Nu ovaj račun nije tačan. Za izgradnju željezničke pruge i same luke trebalo bi podignuti jedan investicioni zajam budući da redovni prihodi ne dozvoljavaju takove investicije. Na taj zajam od 200 milijona dinara trebalo bi plaćati kamate od najmanje 7% ili godišnje oko 14 milijona dinara pa dok bi se sa novom lukom u Pločama uštedilo na vuči 5 milijona dinara moralo bi se utrošiti na kamate 14 milijona pa bi prema tome ipak za državu bio veći izdatak od cca 10 milijona dinara. Prema tome odvijanje prometa u novu luku Ploče ne samo da ne bi značilo nikakovu uštednju nego bi još imalo za posljedicu veće izdatke nego ako se pusti da se bosansko drvo kao i do sada izvaža preko već izgrađenih južno-dalmatinskih luka.

Da bi se bolje istakla potreba luke u Pločama u referatu inženjera Kajnel i Skakić navada se da plus vozarine na potezu Gabela—Gruž iznaša 6% vrijednosti robe, pa smo prema tome mi sa našom robom za taj procenat skuplji. Međutim u izveštaju Udruženja industrijalaca i trgovaca drvetom u Bosni i Hercegovini nalazi se na istoj strani, da ta plus vozarina iznaša 2 do 3% vrijednosti robe. Ovo iznosimo, prvo da pokažemo kojom se lakoćom i površnošću kod nas tretiraju krupni privredni problemi a drugo da se radi uštednje od 2 do 3% vrijednosti robe nikako ne isplati podizati novu luku.

Jednim malim popustom na tarifi za drvo ta se razlika dade veoma lako eliminirati a da za to ne treba velike investicije u svrhu podizanja jedne nove luke.

Sve kad bi i luka Ploče imala promet od 40.000 vagona to još ne bi bilo dovoljno da se pristupi izgradnji jedne nove luke, pogotovo ne kad se tu nalazi luka Metković i kad je Gruž udaljen samih 80 kilometara više nego što bi bila luka Ploče.

Obzirom na konkurenciju koju prave našim lukama Trst i Rijeka mi moramo sve poduzeti da čim prije bar jednu našu luku tako dotjeramo da i u tehničkom smislu odgovara jednoj modernoj luci. Kad se je pred par mjeseci spominjalo da će Mađarska u Splitu dobiti svoju slobodnu zonu, naša se je javnost morala čudom pitati kako možemo tražiti od Mađarske da svoju prekomorsku trgovinu koncentrira u Splitu kad ta luka nije izgrađena, kad nema skladišta, dizalica i sličnog tehničkog uređaja. Sva naša privredna javnost morala bi sve poduzeti da se bar jedna naša luka potpuno dotjera, da se izgrade magazini, dizalice, da se odredi i jedna slobodna zona eda tako i mi dobijemo jednu luku koja će u svakom pogledu odgovarati savremenim potrebama. Mjesto toga dolazi se eto sa zahtjevom da se u jednom skroz pustom, močvarnom i nezdravom kraju podigne jedna nova luka, koja bi imala za posljedicu da se naš i onako decentralizirani prekomorski promet još u većoj mjeri decentralizira, na veliku štetu čitave naše privrede.

U izgradnji naših luka treba odbaciti sve sentimentalne obzire jer je jasno da mi ne možemo alimentirati 5 do 6 velikih luka. Mi moramo sve nastojati već i obzirom na sredstva koja nam stoje na raspolaganje da izgradimo bar jednu modernu luku, pa se u svakom slučaju već iz financijskih razloga treba odlučiti za jednu luku koja je bar u glavnim potezima već izgrađena, koja ima željeznički spoj i oko koje postoji već i jedan grad koji je u stanju da primi sve urede i da dade stana svim onim koji su zaposleni u toj luci. To sve nije slučaj u Pločama, tamo bi trebalo iz ničega, dapače iz još manje od ničega jer su tu same močvare, podignuti jedan novi grad pa bi djelom država djelom naša privreda oko izgradnje tog grada trebala dugoročno investirati stotine pa čak i milijarde dinara.

Dok privatnici nalaze vremena i novaca da izlaze sa predlozima o novim lukama ni po jada, žalosno je kad takovi predlozi dolaze sa strane korporacija koje bi više imala voditi računa o interesima cjelokupne naše privrede kao i sredstvima koja našoj državi stoje na raspolaganje. Dok ni naše glavne luke nisu ni djelomično izrađene, nema ni govora o podizanju novih luka pa radilo se tu i o problematičnim interesima bosanske industrije drva. Iz krize u kojoj se sada nalazi ta industrija treba tražiti druge izlaze a ne podizanje novih luka.

Dr. Ivo Belin.

Les problemes agraires en Yougoslavie

Napisao Milan Ivšić, doktor prava, političkih i ekonomskih znanosti sveučilišta u Parizu —
sa predgovorom Victora Boreta, bivšeg francuskog ministra poljoprivrede

Knjigu i pisca morat će naša javnost dobro upamtiti, jer je ona prvi opširni prikaz naših danas najaktuelnijih gospodarskih problema i jer njome

njezin pisac jednim velikim zamahom ulazi odmah u prve redove naših stručnjaka u ekonomskim pitanjima. Ova je knjiga rad ozbiljnog, u znanstvenim metodama i stilu udomaćenog zrelog muža. Začudno je, da je pisac trebao da dođe u 40-tu godinu života, dok je izašao na javnost sa svojim radom, — nu zato je knjiga i ispala takova kakova jest.

Problemi, što ih pisac u svojoj knjizi obrađuje, jesu ovi: geografske i geološke prilike, povjesni razvitak socijalnih, pravnih i ekonomskih prilika jugoslavenskih seljaka i agrarna reforma. Sa problemima gospodarske *produkcije* se pisac ne bavi, — on se očito hoće da ograničuje na područje, kojim potpuno vlada. U tome je doista i iscrpiv: na 371 stranici se svaki od spomenutih problema osvjetljuje sa svih strana i izvode konkluzije sa kojima se možda ne će svaki čitaoc poistovjetovati, ali kojima se neda poreći, da su izvođene iz premisa, utvrđenih vrlo obilnim citatima iz naše (hrvatske, srpske i slovenačke), francuske, njemačke, a mjestimice i drugih literatura te brojnim statističkim podacima, od kojih su neki ovdje po prvi puta objelodanjeni. Bibliografski podatci su neobičnom marljivošću i savjesnošću pobrani, kako ih u tom opsegu o tim problemima nikada još nijedan pisac nije iznio. Već sami ti podatci čine, da će ta knjiga naprosto svakome, koji se bavi našim agrarnim pitanjima biti neophodno nužno pomagalo rada. Njezina vrijednost nikako ne umanjuje, što se nekim nazorima pisca može sa strane inicijatora naše agrarne reforme prigovoriti. Imade i stvarnih netočnosti u njoj. Raspored klimatskih pojasa ne odgovara ekonomskom gledištu, — nu pisac nije stručnjak u tim pitanjima, pak se služi autorima, koji nisu takova gledišta imali u vidu. U prikazu otomanske vladavine i njenog odnošaja prema zemljišnom posjedu bilo bi zgodno opredijeliti točnije pojmove „harač“, „desetinu“ i „hak“. Isto tako bi bilo zgodno da se je i o zemljištima „mubah“ nešto više spomenulo, jer su ona u kasnijem historijskom razvitku igrala znamenitu ulogu. Malo je usiljeno, ako pisac nalazi potpunu analogiju između srpskih „pronijara“, između hrvatskih „graničara“ i „privilegovane raje“ u Turskoj, jer to glede pronijara ne proizlazi ni iz Novakovićevih, ni Ninčićevih studija¹, ni za graničare i „privilegovanu raju“ po piscima o vojnoj krajini (Vaniček, Hostinek) i po vlastitom znanju pisca ovih redaka. Nu to su posve sporedna pitanja u nizu problema, koje pisac rješava u svojoj knjizi. Želili bi, da oni, koji danas imadu odlučivati o definitivnom riješenju pitanja agrarne reforme, sadržaj ove knjige pomno prouče u premisama i zaključcima njezinima, jer ona osvjetljuje mnoge dosada slabo poznate strane tog gorostasnog problema. Nu ne samo njima, nego svakomu, tko se želi temeljito uputiti u naše agrarne probleme, ova knjiga će biti neophodno potrebit priručnik, koji će se od sada uvijek i uvijek citirati.

Dr. Frangeš.

¹ Stojan Novaković: Pronijaru i baštinici 1887. Dr. M. Ninčić, (dosađnji Ministar Inostranih Djela): Istorija agrarno pravnih odnošaja srpskih težaka pod Turcima. 1920.

Београдска Економска Ревиа

на француском и на енглеском језику Београд. Палата Руски Цар. Уредник: Др. Д. Стошовић. (Цена 160 динара годишње).

У бр. 11. нашега листа донели смо мишљење познатог енглеског стручног листа The Financial Times о »изузетном недостатку предузимљивости код нас у обавештавању странаца о нашим приликама.

За целокупну област финансија и привредних односа ову улогу вршила је у току од 2 године La Revue Économique et Financière de Belgrade под уредништвом Дра Д. Мишића. Морамо стога поздравити, да је Београдска Економска Ревиа попунила празнину, која би неминовно настала, када је јула месеца ове године публикација Д-ра Д. Мишића престала да излази.

Уредништво нове Ревии-е износи, да се њен задатак састоји у објективној и прецизној информацији о привредним приликама у нашој земљи а у циљу да се за ове прилике повећа интересовање у иностранству.

Међутим нови часопис у првим својим бројевима 1/2 и 3, који су до сада изашли, доноси оригиналне чланке као и статистичку информацију, које могу да буду од већег интереса за сваког, ко се интересује привредним приликама у нашој земљи. Довољно је навести, да о здравственим задругама пише Др. Л. Прохаска, о железници Београд—Сарајево—Сплит — инж. С. Сиришћевић и о Дирекцији за Пољопривредни кредит — Др. М. Ђорђевић.

Проф. Петар Рудченко износи подробне податке о динару. Графички је представљен на упоредној табели садањи однос главних валута (франка, немачке марке, пољског златог, чехослов. круне и т. д.) према паритету. Ал. Вегнер прерачунао је индекс Привредног Прегледа према долару и констатовао је, да наш индекс »у злату« за август месец износи 132,1, дакле испод индекса Енглеске, С.А.С.Д. и т. д. Анализом индекса за поједине групе продуката долази се до закључка, да овакво ниско стање тоталног индекса зависи од ниских цена за пољопривредне продукте, стоку и воће, док је напротив индекс индустријских продуката = 150,4.

Обраћамо пажњу заинтересованих на чланак проф. Шеншина о експлоатисању шума као и на статистику нашег саобраћаја, која износи провизорне резултате нашега саобраћаја за друго тромесечје 1926 године и која се први пут објављује у новој Ревии.

Schollers Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft. 51 Jahrgang, I. Heft. 1927.

Овај добро познати лист ступио је последњом својом свеском у 51 годину свога издања. Случајно он доноси, на уводном месту овога јубилејнога броја говор, који је одржао проф. Минхенског Универзитета Валтер Лотц 4 новембра 1926 године поводом 150-годишњег јубилеја од дана, када је објављено чувено дело Адама Смита о »Богатству народа«. Други

чланак О. Вајнбергера посвећен је заборављеној књизи заборављеног немачког писца Хермана Гасена, у којој су већ 1854 године изнете теорије, које су 25 година доцније пропагиране од стране Цевонса и Валраса.

Познати статистичар Франц Лижек пише о »Немогућности упоређивања статистичких бројева« и констатује, да има шест разних узрока ове немогућности или »неупоредљивости«. Препоручујемо ову духовиту анализу свима, ко се бави проучавањем привредно-статистичких података. Сматрамо само, да би требало изменити нумерацију узрока и навести у првоме реду све узроке, који утичу на неупоредљивост *апсолутних* бројева, дакле, првобитног примерног материјала сваке статистике. У другоме реду тек требао би да дође узрок, који је наведен под бр. 3 а који се односи на неупоредљивост *релативних* бројева.

Највећи интерес за наше прилике има расправа Фрица Бекмана, проф. на Високој Школи за Пољопривреду у Бону на Рајни, који пише о »Сељаку у доба капитализма«. Писац износи тешкоће, које стоје на путу, да се сељак претвори у једног јаког индивидуа и доброг предузимача. Он тврди, на пример, да организовање пољопривредних задруга ослобађа сељака од потребе, да прати прилике на пијаци и кретање цена те да буде на висини техничких проналазака. . . Уједно пак проф. Б. констатује, да се нарочито у најближој околини већих потрошачких центара »образовао нови тип »капиталистичког сељака, од којег се могу направити три јеврејина«.

Најзад познати теоретичар Роберт Лифман бави се у већој расправи »Теоријом и систематиком задруга«. Безбројним досада објављеним дефиницијама задруге, Лифман додаје нову, и каже : »Задруга је удружење, које има за циљ да путем заједничког газдинства унапреди или допуни приватно кућевно или прометно (течевно) газдинство својих чланова«.

У огласима обратили смо пажњу на то, да ће крајем месеца марта изаћи из штампе завршна свеска познатог дела професора Вернера Зомбарта : Привредни живот у доба развијеног капитализма.«

Ал. В.

СТАТИСТИЧЕСКОЕ ОБОЗРЕНИЕ. ОРГАН ЦЕНТРАЛЬНОГО СТАТИСТИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ С. С. С. Р. ЕЖЕ- МЕСЯЧНИК. ЯНВАРЬ 1927. МОСКВА. Стр. 88.

Централна Дирекција Статистике за цео Савез Сов. Соц. Реп. објављује већ неколико година стручан часопис »Вестник Статистики«, који излази 4 пута годишње, а у којем се третирају теоретска питања статистичке методе. Настала је потреба, да се уз то штампа још један часопис, који би излазио чешће а који би био посвећен текућим питањима и у којем би се могли објављивати у кратко претходни резултати оних радова, који се у Дирекцији обављају. Први број часописа »Статистическое Обозрение«, који одговара овим условима, изашао је у јануару ове 1927. године.

У нашој јавности много се пише и говори о потреби васпостављања трговинских односа са Совјетском Русијом, али морамо констатовати,

да се врло мало ради на директном проучавању прилика у садањој Русији: ми се задовољавамо материјалом из других и трећих руку. Међутим, ако желимо да ове односе обновимо са успехом те да не би доживели разочарања неопходно је потребно, да наше проучавање крене у два правца.

С једне стране је потребно, да проучавамо садашње стање руске привреде и руских финансија : стање усева, резултати жетве, саобраћај, покриће червонаца, благајнички бонови у оптицају — све то треба да знамо, да будемо *au courant* свију измена. С друге стране пак треба, да се упознамо са праксом совјетске спољне трговине, са прописима о лиценцама за увоз, са списком установа које имају право да експортирају робу у стране земље и т. д.

Првом задатку одговора часопис, чији смо назив изнели, као што се види из списка чланака и расправа објављених у његовом првом броју и то : В. Громан — Пословна конјунктура у току 1925-26 године, О. Квиткин — Претходни резултати пописа становништва 1926 године, П. Дубенецки — Продукција жита и сточне хране у 1925 и 1926 г. М. Јурцовски — Озими усеви и њихово стање пред зиму 1926 године, П. Богојављенски — Биланца жита и сточне хране према податцима индивидуалних буџета у 1925-26 г., Ј. Балабан — Конјунктура светске пијаце жита, С. Стелецки — Крупна индустрија у 1925-26 г., М. Смит — О продуктивитету радне снаге и њеној релативној цени коштања, Г. Пољак — Радна снага у фабричној индустрији за 1925-26 г.

У краткој хроници и библиографији налазимо кратке али концизне податке из страних земаља — Немачке, Енглеске, Француске, Сјед. Држава Сев. Америке и т. д. Неки чланци су илустровани успешним картограмима. У целоме — ако ће и доцнији бројеви листа одговарати овоме првоме његовом броју — он даје довољан материјал за проучавање привредних прилика садање Русије. Напомиње се само, да се овај лист не бави стањем совјетских финансија, за које треба да се обратимо другим изворима.

Ал. В.

ПРЕГЛЕД ШТАМПЕ

за месец март 1927 године.

1. Пољопривреда и шумарство

1. Душан М. Суботић. Сељак и његова пасивна менична способност. Полиција, бр. 3-4. 2. Петар И. Миовић. Питање гојитбе духана. Југ Лојд, 3. III. 3. Проф. Др. Авг. Лангхофер. О сушењу наших храстових шума. Пољопр. Гл. бр. 4. 4. Др. Милан Костић. Обласне скупштине и пољопривреда. Земљор. Задруга, фебр.	5. Бр. Додеровић. О производњи свилених мехурака у Краљ. С. Х. С. Пољопр. Гл. бр. 4. 6. Др. инж. А. Вербер. Питање мелиорационог зајма. Трг. Гл. 10. III. 927. 7. Др. А. Москович. Питање пољопривредних огледних установа. Пољопр. Гл. бр. 4. 8. Задружна фабрика црепа у Србу (Лика). Земљор. Задруга, фебр. 9. Инж. агр. М. Милошев. Када и како да испитамо млечност у крава. Пољопр. Гл. бр. 4.

„ЕКОНОМИСТ“

Друштво за Економну и Социјалну Политику у Београду

РАЧУН ИЗРАВНАЊА

АКТИВА

на дан 31. децембра 1926.

ПАСИВА

Благајна код Благајника	173 16	Главница од прошле год.	62.296 70
„ Беогр. Трг. Банке	42.350	Добитак унет у главницу	2.208 89
„ Поштанске Штедион. .	449 78		
Библиотека	7.150		
Комплети и повез	1.270		
Привремени рачуни	4.200		
Намештај и прибор	8.912 65		
	64.505 59		64.505 59

РАЧУН ГУБИТКА И ДОБИТКА

ГУБИТАК

на дан 31. децембра 1926.

ДОБИТАК

Хонорари уредника, сарадника и административног особља	126.655	Претплате	206.436 50
Штампа	88.663	Улози чланова редовних	4.000
Хартија	15.247 50	„ „ добротв.	10.000
Поштар. и експедиција . .	6.856 71	Огласи	17.776
Канцеларијски материјал	300	Камата	5.185 10
Инкасо провизија	3057		
Разни трошкови	409 50		
Добитак	2.208 89		
	243.397 60		243.397 60

Београд. 31. децембра 1926.

За књиговодство
Давид А. Марковић

Благајник
Члан Управног Одбора,
Ник. Станаровић

Власник за Друштво, Председник
Милић Радовановић
Јованова, 77

Одговорни уредник
Никола Станаровић
Цар Урошева ул. 17

ГРАФИЧКИ ЗАВОД »МАЌАРИЈЕ« А. Д. БЕОГРАД—ЗЕМУН

НАРОДНА БАНКА

КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

На основу одлуке Седмог Редовног Збора Акционара Народне Банке, исплаћиваће дивиденду за прошлу, 1926 год., по старим и новим пуноуплаћеним акцијама до 31 децембра 1925 год.

Дин. 400.-- (четири стотине)

по комаду, а по акцијама које нису потпуно уплаћене до горе наведеног рока, у сразмери према броју положених уплата и времену у коме су оне извршене.

Исплата дивиденде вршиће се на свима благајнама банчиним: у Централи и Филијалама, почев од

9 марта 1927 год.

Пошто су купонски листови на старим акцијама исцрпени, то се ради наплате дивиденде имају подносити саме акције, као и сталне признанице, које важе као привремене акције Народне Банке, а исплата дивиденде обележаваће се штамбиљем.

Бр. 28243

7 марта 1927 год.

Београд

**Управа
Народне Банке**

**HRVATSKO-SLAVONSKA ZEMALJSKA
HIPOTEKARNA BANKA**

ZAGREB
Zrinjski Trg 7

*Podružnica: OSIJEK, ugao Trg Kralja Petra broj 8
i Štrosmajerove ulice broj 1*

*Osnovana godine 1892. — Uplaćena dionička glavica Din. 60,000.000
Pričuve Din. 23,000.000*

BANKOVNI ODIO

Inostrani odio koji pruža osobite polakšice našim iseljenicima u Sjevernoj i Južnoj Americi, kao i u svim drugim prekomorskim krajevima. — Devizni odio kupuje i prodaje uz najpovoljnije uvjete devize i valute, te izvršuje doznaku istih u sve države najbrže

OVLAŠTENI HIPOTEKARNI ODIO

Podijeljuje hipotekarne i amortizacione zajmove na nekretnine. — Izdaje 4½% založnice koje uživaju pupilarnu sigurnost i jamčevnu sposobnost.

UKAMAĆUJE ULOŠKE NAJPOVOLJNIJE

ФИЛИЈАЛ

**ПРАШКЕ КРЕДИТНЕ БАНКЕ
У БЕОГРАДУ**

**у сопственој згради на углу Краља Милана и Сремске улице
ЦЕНТРАЛА У ПРАГУ**

Акц. Капитал Кч 100,000.000 - Рез. фондови Кч 67,000.000

Филијале у Чехословачкој Републици: Братислава, Брно, Чешке Буђејовице, Колин, Кошице, Кралупи н/Влт, Литомјерице, Мост, Наход, Оломмоуц Мор. Острава, Писек, Плзењ, Раковњик, Роуднице н/Л., Чешка Требова, Ухерске Храдиште, Усти н/Л., Хруђим. — У Бугарској: Софија. — Обавља све банкарске послове; врши дознаке на сва места у Краљевини С. Х. С., Чехословачкој Републици и иностранству

Даје под закуп сефове у челичном трезору

УВОЗНО ОДЕЛЕЊЕ

ИЗВОЗНО ОДЕЛЕЊЕ

ТЕЛЕФОНИ БРОЈ: 1980, 81, 82 и 83

Рачун код Поштанског Чековног Завода у Београду број 51005
у Загребу 39,081

ГРАФИЧКИ ЗАВОД „МАКАРИЈЕ“ А. Д. БЕОГРАД—ЗЕМУН